

Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet – En forskningsöversikt

Henrik Zipsane
Ulrica Löfstedt
Maria Domeij Lundborg

Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet

– En forskningsöversikt

INLEDNING OCH SAMMANFATTNING	3
OM LÄRANDE GENOM UPPLEVELSER VID MUSEER	5
Lärande genom fysiska gestaltningar	5
Museipedagogernas perspektiv på lärande i museiutställningar	6
SAMARBETETS FÖRUTSÄTTNINGAR OCH UTMANINGAR	8
Mötet mellan skola och museum	9
Samarbete mellan museerna och skolan efter "Skapande skola-satsningen"	10
KULTURARVSPEDAGOGIKENS POTENTIAL	11
Lärandets möjligheter i kulturarvssektorn	12
Museipedagogikens tidsresor	13
Arkivpedagogik	16
Konstpedagogik	22
SAMARBETE MED FÖRSKOLA OCH SÄRSKOLA	24
Samarbete och möte mellan förskola och museum	24
Samarbete mellan museum och personer med funktionsvariationer	27
SCIENCE CENTRA	27
SPECIFIKT OM SAMARBETE MELLAN MUSEER OCH GRUNDSKOLAN SAMT "SKAPANDE SKOLA"	28
Skapande skola - första fasen	28
Skapande Skola – fortsättningen	31
KUNSKAPSBASERAD SERVICE TILL MUSEER	35
SYNEN PÅ VARANDRA – MUSEIPEDAGOGER, MUSEUM, LÄRARE OCH SKOLA	37
MUSEERS ANVÄNDANDE AV SKAPANDE SKOLA	38
Skolornas effektivisering och påverkan på Skapande skola	38
Olika aspekter av Skapande skola reformens effekt	40
Skapande Skola och skolans måluppfyllelse	40
Perspektiv på samverkan	41
REFLEKTION OCH FRAMÅTBlick	44
REFERENSER	46

INLEDNING OCH SAMMANFATTNING

Regeringen har givit Riksantikvarieämbetet i uppdrag ”att kartlägga kulturarvsarbetets betydelse för skolväsendet samt främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna”¹.

Som ett deluppdrag har Riksantikvarieämbetet önskat en uppdaterad forskningsöversikt i ämnet. NCK (The Nordic Centre of Heritage Learning & Creativity) har genomfört uppdraget med ett forskarteam bestående av Ulrica Löfstedt, Maria Domeij Lundborg och Henrik Zipsane, med sistnämnda som huvudansvarig.

Följande översikt gäller samarbetet mellan skolväsende och kulturarvsinstitutioner i forskning som bedrivits sedan millennieskiftet. Undersökningen har avgränsats till svenska förhållanden och en traditionell syn på forskning har tillämpats, i den bemärkelsen att rapporter angående enskilda samarbeten mellan ett museum och en skola inte är inkluderade². Denna forskningsöversikt begränsas vidare till mer övergripande analyser och undersökningar.

Forskningsöversikten visar att museerna har varit i forskningsfokus bland kulturarvsinstitutionerna, medan grundskolan varit det inom skolväsendet. Det finns dock ett växande intresse för arkiven och deras pedagogiska miljöer, liksom det finns viss forskning riktad mot exempelvis en potentiell samverkan mellan kulturarvsinstitutionerna och förskolan. Forskningsöversikten ger exempel på hur kulturarvspedagogiska discipliner kan delas in och som speglar den institutionella uppdelningen som utvecklats under det senaste århundradet. De fyra discipliner som identifierats är: kulturmiljöpedagogik, museipedagogik, arkivpedagogik och konstpedagogik.

Forskningsöversikten indikerar även att samarbetet mellan kulturarvsinstitutioner och skolväsende inte varit jämlikt och att denna ojämlikhet har uppstått av två anledningar. Dels förekommer det en tydlig uppmaning till kulturarvsinstitutionerna att vara en resurs för exempelvis grundskolan, men det råder en avsaknad av en motsvarande uppmaning till skolan att bruka kulturarvsinstitutionerna som resurser

¹ Regeringsbeslut Ku2017/02184/KL (2017-10-19)

² Statens Kulturråd, Stiftelsen Framtidens Kultur, Allmänna arvsfonden, Kulturbryggan och Postkodlotteriet har delfinansierat många utvecklingsprojekt som mynnat ut i rapporter kring specifika samarbeten.

en typen av dokumentation härrör från de många utvecklingsprojekt som har delfinansierats av exempelvis Statens Kulturråd, Stiftelsen Framtidens kultur, Allmänna arvsfonden, Kulturbryggan och Postkodlotteriet. Det finns med säkerhet intressanta, konkreta erfarenheter och rekommendationer i sådana rapporter, men de ingår inte i underlaget till denna översikt.

i undervisningen i politiska uttalanden, styrdokument eller genom stimulerande medel för utvecklingsprojekt. Dels indikerar forskningsöversikten en okunskap om varandra. Trots att ett flertal forskare påpekar att exempelvis museernas kunskap om skolornas läroplaner har växt under senare år, inte minst som en följd av Skapande skola-reformen, så råder en okunskap kring möjligheter och behov.

Forskningsöversikten indikerar att de två sektorerna – skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna – är två olika världar. De refererar till olika områden politiskt, härrör från olika ämnestraditioner, har delvis olika effektmål med lärande och därför också olika syn på detsamma. Större samarbetsframgångar är unika och kan härledas till eldsjälar, och då företrädesvis inom kulturarvsinstitutionerna.

Forskningsöversikten visar att samarbetet fungerar som en envägskommunikation, dvs det är museerna som skapar aktiviteter utan skolornas medverkan med hänsyn tagen till ekonomiska förutsättningar och läroplanens mål. De hinder i samarbetet mellan skola och museum som identifierats i forskningsöversikten gäller framförallt brist på tid och pengar i skolan samt att skolan inte prioriterar kultur.

Forskningsöversikten visar även att en fördjupad samverkan mellan musei- och utbildningsområdet är givande. Ett besök hos en kulturarvsinstitution kan för elever bidra till ökad delaktighet i, och medvetenhet om det gemensamma kulturarvet, vilket kan medföra en starkare självkännet och tryggare identitet.

Statens Kulturråd har undersökt vilka de viktigaste hindren och framgångsfaktorerna är för att en långsiktig samverkan mellan kulturliv och skola ska uppstå³. De konstaterade att det satsas stora resurser på att göra kulturen mer tillgänglig för barn och ungdom inom skolans ramar men att det saknas en struktur för att bevaka barns rätt till kultur, det finns ett stort behov av en samlad kvalitativ och kvantitativ analys av barn- och ungdomskulturområdet, att alla myndigheter på kulturområdet ska integrera ett barnperspektiv i sina verksamheter, men att motsvarande mål när det gäller att integrera kultur i skolan inte finns i Skolverkets eller Myndigheten för skolutvecklings regleringsbrev, samt att se nationella styrdokumentet ger stöd för att tillhandahålla kultur i skolan.

När det gäller framgångsfaktorer visar forskningsöversikten att det är viktigt att: Förankringskedjan skall vara obruten, att personalen på skolorna har skolledarens stöd för att bedriva utvecklingsarbete för samverkan med kulturlivet, att det finns möjligheter till fortbildning och utbildning för kulturlivet, avseende skolans uppdrag och organisation och att skolans personal får utbildning och fortbildning i kultur, konstnärligt arbete och estetiska lärprocesser, att det finns en bra struktur för samordning samt att det finns gemensamt framtagna handlingsplaner.

³ **Statens kulturråd**; "Kulturliv och skola: hinder och framgångsfaktorer för samverkan" Kulturrådets skriftserie 2007.

De största hindren som identifierades var: att skola och kulturliv har olika kunskapssyn, att skola och kulturliv har olika syn på begreppet kultur, att olika grupper med ansvar för utbildning har olika behov av kunskap för att samverka ska fungera bra, att kulturprojekt i skolan ofta finns utanför skolans ordinarie budget, samt att forskning och rapporter kring arbete med kultur i skolorna saknas.

OM LÄRANDE GENOM UPPLEVELSER VID MUSEER

I Sverige har det producerats två avhandlingar med fokus på lärande vid museer. Den ena avhandlingen har författats av Eva Insulander och den andra av Berit Ljung, båda vid Stockholms Universitet. I båda fallen betraktas den färdiga utställningen som själva "läromedlet" - som utgångspunkten för lärandet. Bakomliggande, eller relaterade arbetsprocesser såsom dokumentation, insamling, bevarande, undersökningar beaktas inte, eller är av sekundär betydelse i sammanhanget.

Lärande genom fysiska gestaltningar

I sin avhandling analyserar Eva Insulander⁴ betydelsen av utställningars fysiska gestaltning. Hon intresserar sig särskilt för vilka meningsskapande processer och innebörder olika typer gestaltningar ger upphov till hos besökarna.

Kommunikationen mellan parterna – museet och besökaren - blir en beskrivning av det sociala samspelet. Avhandlingen inkluderar inte explicit någon pedagog, lärare eller annan mellanhand mellan utställningen och besökaren.

Studien visar att besökarnas engagemang i olika typer av utställningar varierar. Individer reagerar spontant, gör kopplingar eller reflekterar kring olika resursers omedelbara visuella uttryck, kring budskap som framförs i skriven text eller kring organisationen av föremål, installationer och texter i rummet. En förklaring till variationen är enligt Insulander att olika teckensystem och media bär på olika potentialer och begränsningar för meningsskapande. Den institutionella inramningen leder dessutom till att vissa handlingsmönster och sätt att organisera och betrakta kunskap och lärande blir normbildande. Detta får i sin tur konsekvenser för vad som blir möjligt att tänka och göra, både för de producenter som designar utställningar och för de besökare som engagerar sig i utställningarna.

Inom museet blir vissa sätt att organisera och se på kunskap dominerande, vilket gör att endast vissa tankar och handlingar blir möjliga att gestalta för de individer som

⁴ **Eva Insulander**; "Tinget, rummet, besökaren. Om meningsskapande på museum", doktorsavhandling Stockholms Universitet, 2010

ingår i institutionen. Regelsystemet som styr institutionen kan vara mer eller mindre medvetet hos dess medlemmar. Trots detta skapas en gemensam språklig praktik eller diskursordning, som avgör vad som blir möjligt att säga, tänka och göra.

Många av de drag som nya utställningar uppvisar är i själva verket varianter av tidigare kända karaktärsdrag och fenomen vid museerna enligt Insulander. En sådan re-design av museets kommunikativa miljö skall dock inte endast kopplas till den institutionella iscensättningen. Museernas förändrade tankegoods, gestaltnings- och lärandepraktiker skall också förstås som ett resultat av individers retoriska intresse av att handla och skapa skillnad i en föränderlig social och politisk värld.

Museipedagogernas perspektiv på lärande i museiutställningar

Berit Ljungs avhandling⁵ söker aktivt museipedagogernas perspektiv på lärande i museiutställningar. Mötet mellan besökare och utställning assisteras av en mellanhand – museipedagogen. Ljung baserar i stor utsträckning sina slutsatser på enkätundersökningar hos aktiva museipedagoger och konkluderar att museipedagogiken är en komplex och mångsidig verksamhet.

Museipedagogik fodrar mycket kunskap och planering. Det kräver flexibilitet; att kunna balansera mellan behovet att dela med sig av en förståelse och samtidigt vara öppen för nya tolkningar. Målet är dels att besökarna erövrar en större kunskap och förståelse för utställningar, konst och föremål och dels att besökarna ska kunna göra en individuell och personlig anknytning.

Museipedagogik är en profession i vardande. Professionaliseringen handlar om hur väl en yrkesgrupp lyckas avgränsa ett kunskapsområde genom vetenskaplig grund, yrkesspråk, legitimation, etiska regler och yrkesmässig autonomi. Så långt har museipedagogerna ännu inte nått. Trots de rikliga kompetenser och ambitioner som präglar museipedagogiken så har den alltså en relativt låg status.

Mångfalden och variationen i de praktiska och teoretiska tillämpningarna gör att museipedagogiken svårligen låter sig indelas eller avgränsas. Även en utökad vetenskaplig förståelse av museipedagogik fordrar en uppfattning, eller insikt, om dess gränser. Ljung pekar i avhandlingen ut ett antal orsaker till att det är svårt att precisera museipedagogik:

⁵ **Berit Ljung**; "Museipedagogik och erfarenhet", doktorsavhandling Stockholms Universitet, 2009

- Museipedagogiken tar sig olika uttryck och får olika innebörd delvis på grund av att museer är olika.
- Otydligheter i museernas uppdrag och roller.
- Museipedagoger saknar ofta ett diskussionsforum där museipedagogiken kan verbaliseras och problematiseras.
- Museipedagogiken har inte någon lång tradition.
- Det pedagogiska innehållet är ständigt föränderligt. Precis som pedagogik i skolor måste museers pedagogik förhålla sig och anpassa sig till samhällsutvecklingen, t.ex. ökande globalisering, demokratisering, teknifiering, mångkultur och förändrade synsätt på kunskap, lärande och synen på den som lär sig och utvecklas. Pedagogik har starka kopplingar till samhälls- och kulturutvecklingen.

Parallellt med ovanstående utmaningar redogör Ljung för den potential som finns i lärande genom museiutställningar baserat på en fallstudie med ungdomar. När innehållet i de kunskapsprocesser som efterfrågas har en personlig och aktuell förankring, upplevs de som intressanta och motiverande av eleverna. De flesta ungdomarna ansåg att frågorna som togs upp var viktiga och gav upphov till eftertanke. Samtidigt fanns det elever som efterlyste ett innehåll som var mer närliggande både i tid och rum, och som man lättare kunde känna igen sig i. Mångfalden och variationen i de praktiska och teoretiska tillämpningarna gör att museipedagogiken svårt kan låta sig indelas eller avgränsas.

Samtal och delaktighet framförs som viktiga förutsättningar för lovvärda kunskapsprocesser. Här återkommer museipedagogikens centrala ledmotiv: kommunikation och demokrati. Ungdomars vilja eller förmåga att verbalisera vad de erfar sker främst när de blivit känslomässigt berörda, av visuella intryck eller om de blivit utmanade av något överraskande eller främmande, där de fått ta ställning. Det som berör och utmanar i kunskapsprocesserna behöver relatera och relateras till ungdomarnas egna handlingar och erfarenhetsvärld för att en djupare reflektion ska ske.

-
- Lärande genom upplevelser vid svenska kulturarvsinstitutioner begränsas genom de senaste två decenniernas övergripande forskning till lärande genom utställningar vid museer, med eller utan pedagoger.
 - Utställningarna präglas i hög grad av en gemensam, institutionaliserad diskursordning som styr vad som är möjligt att kommunicera och hur. De förändringar som finns i tankegods, gestaltungs- och lärandepraktiker är delvis ett resultat av museernas intresse av att möta upp en föränderlig social och politisk värld.
 - Museipedagogiken är en profession i vardande. Professionaliseringen handlar om hur väl yrkesgruppen lyckas avgränsa kunskapsområdet på vetenskaplig grund, genom ett specifikt yrkesspråk, legitimation, etiska regler och yrkesmässig autonomi. Mångfalden och variationen i de praktiska och teoretiska tillämpningarna gör att museipedagogiken svårt låter sig indelas eller avgränsas.

SAMARBETETS FÖRUTSÄTTNINGAR OCH UTMANINGAR

Olika kulturarvsinstitutioner har haft olika förutsättningar för samarbete med skolväsendet. Till förutsättningarna hör inte bara resurser eller geografiskt läge i storstad, stad eller landsbygd, utan kanske framförallt kulturarvsinstitutionens egen karaktär. Det har betydelse om vi pratar om arkiv, konstmuseer, inomhus kulturhistoriska museer, friluftsmuseer osv. Sätten att hantera olika källmaterial i lärandet har betydelse.

Mötet mellan skola och museum

En studie som har uppmärksamrats i museipedagogiska kretsar är Annika Bergslands 15 år gamla uppsats om mötet mellan skola och museum⁶. Bergland fokuserar där på hur de båda parterna – skolan och museet – ser på själva mötet dem emellan: *Hur talar man som museipedagog? Hur talar man som lärare eller elev? Skiljer sig gruppernas tal åt eller liknar de varandra?* Bergland menar att museipedagoger försöker nå skolorna, planerar verksamheter som anpassas till målgruppen, men tycker sig inte nå ända fram. Man besvärar sig av att inte finna de rätta kommunikationskanalerna. Lärarna å sin sida uppfattar inte fullt ut museipedagogiken som en resurs i sin egen undervisning. De ifrågasätter inte museernas pedagogik, ställer inga krav och kan till och med vara osäkra inför att ta sina elever till ett museum. Inte heller eleverna uppfattar museet som en resurs för sitt lärande. Många tycker att om de en gång varit på ett museum så behöver de inte gå dit igen.

"Talet om museipedagogik faller direkt tillbaka på de styrdokument som styr museum och skola. Lika osynliga som museet och museipedagogiken är i skolans styrande dokument, lika påtaglig är skolkontakten i museernas styrdokument. Kontakten med skolan har hög prioritet på museets alla olika nivåer. Det känns nästan som en olycklig kärlek, där museet är den försmådda parten som inte riktigt når fram med sin kärleksförklaring till skolan.

Min tro, när jag började studera museipedagogik, var att den var ett fält någonstans mellan skolans och museets fält där museipedagoger och lärare samarbetade. Så var det inte. Det museipedagogiska arbetet utförs nästan uteslutande inom museets fält, är beroende av de museala värdehierarkierna och använder sig av den museala begreppsapparaten.

Museipedagogiskt arbete och museipedagoger placerar sig lågt inom den museala hierarkin. De flesta museipedagoger är kvinnor. Museipedagogiken är inte inskriven i någon lagstiftning, vilket även det försvårar dess existensberättigande i jämförelse med de aktiviteter som är lagstiftade. År 1994 gjordes en statlig museiutredning som resulterade i skriften "Minne och bildning" (SOU 1994:51) där kontakten gentemot skolorna ses som museernas "mest angelägna samhällsuppgift". År 2001 rapporterades i "Regionala museer och nationell kulturpolitik. Mål medel och framtid" (Statens kulturråd) att endast 5,8 % av personalen vid landets läns museer arbetar med pedagogik. Det är något som inte stämmer när det gäller mål och medel!"

I Annika Bergslands intervjuer av lärare och museipersonal påvisas en skillnad i fokus. Läraren fokuserar på elevens utveckling, medan museipersonalen fokuserar

⁶ **Annika Bergsland**; "Så mötas de två: skola och museum: en museipedagogisk diskurs", Uppsala universitet, Institutionen för kulturanthropologi och etnologi 2003

på den historiska dimensionen. Skillnaderna kan spåras i de olika professionerna och i de olika utbildningsbakgrunderna. Som lärare har man bland annat läst pedagogik och som museipersonal på ett kulturhistoriskt museum har man oftast läst något eller några kulturhistoriska ämnen, som arkeologi eller etnologi. Mötet mellan skolan och museerna är därmed delvis ett möte mellan olika kulturer, där samma företeelse värderas på olika sätt.

Annika Bergsland drog slutsatsen att det krävs ett teoretiskt arbete för att definiera museipedagogernas profession och praktik. *Museipedagogik* och *museipedagog* är begrepp vi visserligen använder, men utan att ha enats om deras betydelse. Samtidigt behövs begreppen, bl.a. för att (skolan ska ha mandat att använda museet) underlätta skolans närmande till museet, och för att museet skall skrivas in som en resurs i skolans olika styrdokument. Samtidigt behöver museipedagogen teoretiseras så att de som är verksamma inom fältet får en användbar och gemensam begreppsapparat.

Samarbete mellan museerna och skolan efter "Skapande skolasatsningen"

Annika Bergsland genomförde sitt pionjärarbete kort efter millennieskiftet – alltså långt före införandet av Skapande skolasatsningen, vilket är en satsning i form av ett bidrag för att stärka samverkan mellan kulturlivet och skolan med målet att skolans elever ska få möjlighet att möta alla uttrycksformer inom kultur samt utveckla eget skapande i syfte att vidga vyer och ge perspektiv och förståelse för samtiden.

Kort efter Skapande skolasatsningen ställde Anna Borvin och Ebba Mikkelsen i en uppsats återigen frågan om hur skolan och museet ser på varandra. De ville undersöka hur samarbetet mellan skola och museum fungerade.⁷ Som blivande lärare ville de få mer kunskap om hur lärare kan bruka museet som arena i sin undervisning på bästa sätt. Deras fallstudie ändrade i och för sig inget i förhållande till Annika Bergslands mer omfattande studie. I enlighet med deras observationer, samt utifrån genomförda intervjuer av lärare och museipersonal var deras slutsatser ganska pessimistiska:

- Samarbetet fungerar som en envägskommunikation. Det är museet som skapar aktiviteter utan skolornas medverkan. Däremot tar museet verkligen hänsyn till skolornas brist på pengar och de mål som skall uppnås enligt läroplanen.

- Utställningen kan mycket väl leda till historiemedvetande men det krävs ett stort efterarbete, där kunskaper får diskuteras och relateras till elevens liv och för-förståelse, till nutid och till framtid.
- Hinder i samarbetet mellan skola och museum gäller framförallt brist på tid och pengar i skolan, och att skolan inte prioriterar kultur.

- I ett antal uppsatser vid lärarhögskolorna har man under 2000-talet synliggjort skillnader i målbilder gällande lärande inom skola respektive museum. Lärarna fokuserar på elevernas kunskapsmål (och kunskapsvalidering), medan museerna fokuserar på "den historiska dimensionen".
- Studierna visar även på uppenbara skillnader i styrdokument och villkorade ekonomiska medel. Lika osynlig som museipedagogiken är i skolans styrdokument, lika påtaglig är skolkontakten i museernas styrdokument. I den statliga museiutredningen från 1994, "Minne och bildning" (SOU 1994:51), betraktas kontakten med skolorna som museernas mest angelägna samhällsuppgift.
- Från lärarnas sida krävs idag ett stort för- och efterarbete för att knyta samman museibesöket med skolans övriga verksamhet och måluppfyllelse. Bland hinder på vägen för en närmare och en mer adekvat samverkan mellan skola och museum nämns brist på tid och ekonomiska medel, samt att kultur är nedprioriterat.

KULTURARVSPEDAGOGIKENS POTENTIAL

Under 1990-talet ökade det internationella intresset för livslångt lärande samt lärandets betydelse för sociala och ekonomiska sammanhang, vilket medförde ett uppvaknande inom kulturarvssektorn. Eva Sjögren och Henrik Zipsane försökte att se på lärandets möjligheter inom kulturarvssektorn från detta helikopterperspektiv⁸.

⁸ Eva Sjögren & Henrik Zipsane; "Kulturarvspedagogiken og behovet for udvikling", Nordisk Arkivnyt – årg. 2006 – nr. 1, Statens Arkiver – København 2006 och Henrik Zipsane; "Lifelong learning through heritage and art", pp. 173-182 in Peter Jarvis (ed.) "The Routledge International Handbook of Lifelong Learning", Routledge - London & New York 2008.

Lärandets möjligheter i kulturarvssektorn

Sjögren och Zipsane lyfter fram att kulturarv kommer till materiella uttryck i bland annat kulturlandskapen, föremål, dokument samt i både två- och tredimensionella bilder. Denna grova indelning av materiellt kulturarv använder de för att i sin tur definiera fyra kulturarvspedagogiska discipliner, nämligen kulturmiljöpedagogik, museipedagogik, arkivpedagogik och konstpedagogik. Författarna menar att uppdelningen har två viktiga fördelar, som är analytiskt operationella. Dels speglar uppdelningen den institutionella uppdelningen som huvudsakligen utvecklats under 1900-talet, med arkivinstitutioner, kulturhistoriska museer, konstmuseer och kulturmiljöexperternas hemvist på universitet, myndigheter och vissa museer. Uppdelningen i institutioner motsvarar uppdelningen i de akademiska discipliner som hänger samman med dem: historia med arkiven, arkeologi och etnologi med de kulturhistoriska museerna, konstvetenskap och konsthistoria med konstmuseerna samt arkeologer och byggnadsantikvarier med myndigheter med kulturmiljöansvar. Dels är uppdelningen av de fyra kulturarvspedagogiska disciplinerna i traditionell bemärkelse också en spegling av de materiella samlingskategorier som ligger till grund för utvecklingen av respektive pedagogisk praxis – alltså arkiv, föremål, konst och kulturlandskap.

Utifrån detta perspektiv definierar Sjögren och Zipsane de fyra kulturarvspedagogiska discipliner på följande överordnade och medvetet svepande sätt:

- **Kulturmiljöpedagogik** tar sin utgångspunkt i användningen av kulturmiljön, alltså exempelvis arkeologiska utgrävningar, byggnadsminnen, kulturlandskap osv. Dessa miljöers inneboende autenticitet – ”det var precis här det hände!” – är av central betydelse för den kulturmiljöpedagogiska praxisen. Deltagarnas associationer utifrån vad de ser, hör, eventuellt rör vid och överhuvudtaget känner in situ är det mest karakteristiska vid den kulturmiljöpedagogiska läroprocessen.
- **Museipedagogik** tar sin utgångspunkt i museets samlingar och utställningar. Den inlevelse som gestaltningen bidrar till hos museibesökaren är central för museipedagogiken. Disciplinbeskrivningen är därmed täckande för både kulturhistoriska museer och friluftsmuseer. Att deltagarna får känslan att ”Så här kan det ha varit!” är kanske det mest karakteristiska för den museipedagogiska läroprocessen.
- **Arkivpedagogik** tar sin utgångspunkt i arkivalierna. Precis som för kulturmiljöpedagogiken spelar autenticiteten en stor roll för den arkivpedagogiska praxisen. Fundamentet för läroprocessen är att arkivalierna är de ursprungliga, ”äka” skriftliga lämningar som dokumenterat den tid och

situation de skapades i. I lärprocessen nyttjas känslan att "historien pratar direkt till oss" genom arkivalierna. Nyfikenhet och upptäckarglädje blir till en detektivjakt på dokument, vilket är karaktäristiskt för den arkivpedagogiska läroprocessen.

- **Konstpedagogik** har en dubbel utgångspunkt för sin praxis. Dels finns konsten kring oss och konstpedagogiken ger oss möjligheter att förhålla oss till denna utifrån historia, berättelse, teknik, kontext, den obearbetade upplevelsen osv – vilket spelar an på deltagarens upplevelse av "konsten" mellan fiktion och fakta. Dels blir deltagarens egen upplevelse till en egen kreativ process i form av en tolkning eller nya materiella skapelser. Mötet mellan de två praktikerna är karaktäristiskt för den konstpedagogiska läroprocessen.

Sjögren och Zipsane gör en poäng av att ganska löst formulerade definitioner visar sig ganska funktionella för den praxis som finns på de olika kulturarvsinstitutionerna. Författarna menar att den kulturarvspedagogiska praktiken kan utvecklas genom en förståelse för de olika disciplinernas egenheter, fördelar och potential parallellt med möten mellan traditionerna. Graden av professionalisering är beroende av att kulturarvsinstitutionerna respekterar den vetenskapliga pedagogikens tre grundfrågor: Definition av målgrupp, val av metod samt mål för lärandet. Författarna menar att det ytterst är kulturarvsinstitutionernas förståelse för dessa grundfrågor, som skapar möjligheter att förverkliga kulturarvspedagogikens potential.

Museipedagogikens tidsresor

Vid ingången till 2000-talet tog svenska staten ett eget utvecklingsinitiativ inom lärande vid kulturarvsinstitutioner. Det gjordes genom tre på varandra följande "nationella uppdrag", där en institution fick ansvaret att under en treårsperiod vidareutveckla en metod för förmedling eller pedagogik samt att sprida utvecklingens resultat på nationell nivå.

Först ut var Kalmar läns museum som fick i uppdrag att viderautveckla och sprida sin kulturmiljöpedagogiska metod för tidsresor under 2000 - 2002. Nästa nationella uppdrag gick till stiftelsen Jamtli som bland annat skulle utveckla och sprida sin friluftsmuseibaserade metod för tidsresor för de minsta barnen under perioden 2003 – 2005. Slutligen fick Skånes Arkivförbund som nationellt uppdrag att viderautveckla och sprida arkivpedagogiska metoder under perioden 2006 – 2008.

Kalmar läns museums tidsresemetod beskrevs och analyserades i samband med det nationella uppdraget av Ebbe Westergren vid Kalmar länsmuseum samt av forskarna

Peter Aronsson, Per Gerrevall och Erika Larsson från Växjö Universitet⁹. Metoden går ut på att ett historiskt skeende studeras av deltagarna och gestaltas i ett rollspel där museet som arrangör ser till att där finns en central problemställning av djupare etisk karaktär.

De historiska tidsresorna skapar lärprocesser som leder till kunskap, insikt och förståelse, men även till färdighet och förtrogenhet. Metoden lägger en grund för deltagarna att använda historiska perspektiv när man bedömer och tar ställning i dagens liv och samhälle.

Den kulturmiljöpedagogiska användningen av tidsresor kan ge lärmiljöer och inläring av hög kvalité med interaktion och kommunikation mellan dem som deltar. Flera utvärderingar har visat att denna typ av inläring kan ge mer djupgående och bestående resultat för eleverna. Genom att eleverna ställer frågor och söker svar i det historiska skeendet associerar de till nutidsaktuella frågor och till sin egen vardag.

Forskarnas utvärdering¹⁰ påvisade att skolan endast hade en begränsad förståelse för tidsresans avancerade samarbetsform: *“The study shows that the experience and role-playing days – in spite of the intentions of the museum – were not particularly well integrated into the everyday activities at school. The days are rather seen as “happenings” – a welcome and highly valued interruption to the work at school.*

The teachers ascribe the role of an expert to the museum and show a clear lack of interest in discussing the questions of content and aim with the staff at the museum. In this manner they refrain from making didactic choices.

The pupils generally consider the activities as something positive, but they often have little influence over the form of the work and they think that the preparations have not given them enough knowledge to be able to participate actively in dialogues during an experience and roleplaying day.

The discussions after the days show that the pupils have got new perspectives on their own era, and that they are able to make comparisons between then and now. It is striking that they see no similarities between the present and the era they are working with. History becomes a strange country – a fact which of course influences the pupils’ view of history and, as a consequence, their possibilities to learn from history”.

⁹ **Ebbe Westergren** (red.); ”Jag trodde det skulle bli tråkigt, men.... Kulturmiljöpedagogik och historiska tidsresor under 20 år”, Årsbok för Kalmar läns museum 2004, **Ebbe Westergren**; ”Use the Past – Create the Future”, i Bodil Pettersson & Cornelius Holtorf (ed.) ”The Archaeology of Time Travel. Experiencing the Past in the 21st Century”, Archaeopress Archaeology, Oxford 2017 och **Peter Aronsson, Per Gerrevall & Erika Larsson**; ”Att resa i tiden: mål och medel i mötet mellan museum, skola och elever”, Växjö universitet 2000.

¹⁰ Aronsson et. Al (2011) . Abtract av M. Levin i ”Mål och medel i mötet mellan Kalmar Läns Museum, skolor och elever under upplevelse- och rollspelsdagar.

Trots skolans begränsade intresse av att integrera tidsreseaktiviteten med det övriga skolarbetet har tidsresorna blivit en stor succé och spritt sig till hela landet under de senaste 20 åren. Det finns endast ett fåtal museer som har så omfattande tidsreseprogram som museet i Kalmar, men nästan alla regionala museer och många kommunala museer har i dag tidsresor på programmet i större eller mindre utsträckning.

I stiftelsen Jamtlis nationella uppdrag 2003 – 2005 ingick att vidareutveckla och sprida den särskilda metoden för tidsresor som museet har utvecklat för de yngsta barnen i förskoleåldern. Metoden beskrivs enligt nedan av museets ledande förskollärare Britt-Marie Borgström¹¹:

"Tidsresan är en dramalek där vi leker in kulturhistoriska kunskaper med alla våra sinnen. Vi väver in olika aktiviteter som gestaltar och speglar de kulturhistoriska temen som på ett naturligt sätt ingår i tidsresan. Genom att på så vis skapa en dramatisk kontext i kombination med olika aktiviteter försöker vi ge barnen en helhetsupplevelse av den tid som skildras.

I tidsresan deltar hela barngruppen eller klassen inklusive lärare och eventuellt medföljande föräldrar. Det är inte en inövad teaterföreställning inför publik utan en gemensam upplevelse för gruppen där alla är delaktiga. Lek, fantasi och inlevelse är nyckelorden liksom höra, röra och göra. Vi utgår alltså från att barn lär genom eget praktiskt handlande och hanterande. De ges tid att pröva olika arbetsuppgifter som barn kunde utföra förr i tiden. Målsättningen är att genomföra tidsresan i ett socialt, kulturellt och historiskt sammanhang.

Barns lärande utvecklas och stimuleras av ett problematiserande arbetssätt där de får möjlighet att tänka självständigt. Den vuxna har en viktig roll i barns lärande som synliggörare av problem och skapare av tillfällen till reflektion kring företeelser i barns vardag. I tidsresan kan vi fokusera på olika problem knutna till vardagslivet förr med kopplingar till barnens egen nutid. Vi lyfter inte bara fram den materiella kulturen. Visst var arbetet en stor del av människors liv, men även den immateriella sidan av livet måste beröras för att ge en mer allsidig och levande bild av livet förr. Därför är det viktigt för oss att även försöka fånga människors känslor, drömmar, tankar och föreställningar och låta dem bli en stående ingrediens i tidsresorna.

¹¹ **Britt-Marie Borgström**; *"Tidsresan. Lek och fantasi som pedagogisk metod"*, Nordiska museets förlag, 2003

Målsättningen med tidsresan är enligt Borgström att ge barnen ett historiskt perspektiv och att med det som ledstjärna ta med barnen in i en historisk lekvärld. En lekvärld där museipedagogen med lyhördhet och lätt hand styr tidsresan och där de lärandesituationer som spontant uppstår tas tillvara. Även den här typen av tidsresor har spritts till många förskolor och museer i Sverige genom kursverksamhet.

- Begreppet kulturarvspedagogik innefattar den pedagogiska verksamhet som bedrivs vid kulturarvsinstitutioner. Utöver det väl inarbetade begreppet *museipedagogik* inbegriper det även *kulturmiljöpedagogik*, *arkivpedagogik* och *konstpedagogik*. De olika inriktningarna svarar grovt mot de källmaterial som hanteras vid kulturarvsinstitutioner, samt mot de myndigheter och institutioner som ansvarar för dessa samlingar, arkiv och kulturmiljöer.
- I föregående kapitel redovisades forskning som analyserat utställningar som pedagogiskt redskap i museipedagogisk verksamhet. Här har redogjorts för tidsresor, som i högre grad arbetar med utgångspunkt i kulturlandskap och historisk bebyggelse, exempelvis vidfriluftsmuseerna. Metoden undersöktes och utvecklades i två på varandra följande nationella uppdrag i början på 2000-talet. Tidsresorna vid svenska museer och hembygdsgårdar har spritt sig till hela landet under de senaste decennierna. Samtidigt visar undersökningar att skolan har ett begränsat intresse av att integrera dem i den övriga skolundervisningen.
- Utifrån museernas perspektiv har de historiska tidsresorna potential som pedagogisk metod. De skapar lärprocesser som leder till kunskap, insikt och förståelse, liksom till färdigheter och förtrogenhet med källorna. Metoden lägger också en grund för deltagarna att använda historiska perspektiv när man bedömer och tar ställning till dagens liv och samhälle.

Arkivpedagogik

Det tredje - och som det skulle visa sig - det sista nationella uppdraget gav regeringen till Skånes Arkivförbund för att utveckla och sprida arkivpedagogik

under åren 2006 - 2008. Redan 2001 hade Eva Sjögren och Catarina Lundström presenterat vad arkivpedagogik handlar om:¹²

"När man arbetar med primära källor kommer man i kontakt med verkliga människor och miljöer. Genom att läsa i fångrullan om den nioåriga Märta-Lisa från Klövsjö som 1879 dömdes för lösdriveri, kan säkert många tankar väckas. Man får en närhet till historien som färdiga läroböcker aldrig kan ge. Dokumenten är ju autentiska – Märta-Lisa har funnits på riktigt! Denna känsla av närhet kan ge en ökad förståelse för andra människors liv, levnadsförhållanden och värderingar – en insikt som förhoppningsvis kan leda till empati och förståelse för både historisk tid och samtid.

Dokumentet utgör direkta vittnesmål om verkliga människor och verkliga händelser. Historia på riktigt! Att redan i grundskolan få ta del av material som ingen tidigare kanske tolkat och bearbetat är en unik möjlighet

Genom att utnyttja olika sorters historiska källor skapar man automatiskt ett aktivt och forskande arbetssätt. Det blir nödvändigt att kritiskt granska och tolka informationen och ställa olika källor mot varandra. Källkritik och metoder för att behandla information från olika håll blir en allt viktigare kunskap. I takt med att den samlade informationsmängden i samhället ökar kraftigt blir det allt viktigare att hitta vägar genom denna kunskapsdjungel.....Det är viktigt att reflektera över olika källkritiska frågor..... Den direkta kontakten med historiskt källmaterial ökar också elevernas förståelse för att det inte finns en, en gång för alla given, historia, utan att den skapas av en mängd pusselbitar vilka tolkas av den som skriver, och att man genom omläsning och omtolkning gång på gång kan skapa ny historia utifrån samma källor."

Arkivpedagogikens bakgrund är att rättighet till information, demokratiska rättigheter och medborgarskap spelar en avgörande roll. Arkivinstitutioner har i sina samlingar det material som dokumenterar beslut, tillstånd, bakgrund osv för de förutsättningar som finns för människors tillvaro i dag.

Att vara medborgare innebär att man kan och skall vara delaktig i samhällets beslutsprocesser. Utan tillgång till information blir detta en svår uppgift. Problemet idag är inte bristen på information utan snarare den massiva mängden kunskap som finns runt omkring oss. Att kunna navigera bland all denna information blir mycket viktigt. Arkivens uppgift som samhällets minne och länk bakåt i tiden ökar givetvis i det moderna informationssamhället. Alla ska kunna hitta rätt information och hantera den självständigt. De yngsta medborgarna – barnen och ungdomarna – bör få till sig dessa kunskaper via skolan.

I samband med det nationella uppdraget för arkivpedagogik experimenterade Skånes Arkivförbund med att låta skolklasser skapa egna berättelser – "faction" utifrån den historiska "verklighet" som de själva hittade i arkivmaterial.

Projektledaren Karin Sjöberg sammanfattade resultatet¹³:

"Ett viktigt mål i historieundervisningen är att skapa en historisk medvetenhet hos eleverna om att dåtid, nutid och framtid är sammankopplade. Inom historiedidaktiken betonas allt oftare att film, litteratur och teater skapar goda förutsättningar för förandet av detta medvetande, det är kulturyttringar som kan ligga till grund för historisk förståelse och empatisk förmåga. En anledning är att dessa konstnärliga uttrycksformer har ett friare förhållningssätt till verkligheten, fakta blandas med fiktion. Detta gränsland kallas, som nämnts, faction och är en specifik litterär genre.

De skriftliga utvärderingarna bekräftade den allmänt positiva uppfattningen som framkom under besöken. Lärarna skrev att projektet levde upp till de förväntningar man hade. Några av kommentarerna var: "en annorlunda historiektion" och "en gränsöverskridande lektion i svenska och historia och där elevernas intresse för arkiv skulle väckas till liv". Några menade att projektet kändes "proffsigt och genomtänkt" och att vi lyckades "visa hur man kan levandegöra historia" samt aktiviteten tydliggjorde för eleverna "spänningen mellan fakta och fiktion".

Vidare menade lärarna att projektinnehållet var högst relevant för både svenska- och historieundervisningen då man kunde relatera till den aktuella tidsepoken och till hur man hanterar historiska källor, men också till diskussioner kring fakta och fiktion i samband med litteratur och dramastudier. En del lärare såg nya möjligheter med undervisningen medan andra menade att den fördjupade och kompletterade denna.

Enligt lärarna tyckte flertalet elever att besöket var bra och att de lärde sig mycket. Eleverna ansåg att skådespelarna var duktiga och att livsödena var intressanta att ta del av. Ungdomarna uppskattade teaterformen, att som publik få gå runt i arkivet. Detta bidrog till att eleverna kände sig delaktiga i föreställningen. Många tyckte också att workshopen var intressant och givande, men alla var inte nog förberedda att själva vara aktiva under momentet. En lärare föreslog att workshopen kunde ha föregått föreställningen och en annan menade att arbetsuppgifterna var alltför styrande. En elev tyckte att man skulle försökt att få med texterna i föreställningen.

Utvärderingen inom projektgruppen bestod av ett antal frågor kring samarbetet mellan arkivet och teatern, men även en hel del frågor rörande arbetsprocesserna kring uppsättningen av föreställningen. Samarbetet beskrevs genomgående som givande, utvecklade

¹³ Karin Sjöberg; "Satisfaction. Ett pedagogiskt utvecklingsprojekt. Samarbete mellan Skånes Arkivförbund och Månteatern 2010", Skånes Arkivförbund, 2011

och intressant. En av deltagarna ansåg att: "Det har varit lärorikt och inspirerande att man kan ha så mycket ut av att jobba jämsides med en annan slags verksamhet". En annan tyckte att det varit positivt att komma till en ny miljö och träffa andra människor och bli en del av deras vardag, men även att ha "fått en inblick i arkiven och hur de kan användas" och "sett hur ett samarbete med teatervärlden kan befrukta båda verksamheterna". För en del inom projektgruppen har det också varit spännande att få följa hela arbetsprocessen från ett antal dokument till en historia, ett manus och därifrån till en färdig föreställning. De gemensamma aktiviteterna upplevdes som mycket roliga och viktiga. Man lärde känna varandra och fick fördjupande kunskaper. Likaså uppskattades innehållet i utbudskvällarna av samma skäl."

Utvärderingen visade att lärarna, och till viss del eleverna, framförde önskemål om ett fördjupat samarbete med skolklasserna för att de på så sätt skulle få ut mer av projektet. I den samlade utvärderingen av det nationella uppdraget kunde Skånes Arkivförbund visa på vilka skolämnen som arkivpedagogiska program vanligtvis attraherade¹⁴. Innehåll har oftast tagits fram i nära samarbete med lärare, på så sätt har arkivstudier kunnat anpassas efter skolornas arbetssätt och kunskapsmål och arkivpedagogiken har kommit att komplettera och berika den undervisning som bedrivs i ämnen som svenska, samhällskunskap, historia, biologi och bild.

Inom den skolanknutna arkivpedagogiska traditionen görs eleverna delaktiga i sitt lärande genom att arbeta med arkivhandlingar eller andra aktiviteter knutna till dokumenten, men också genom att medverka i dokumentationsprojekt.

Undervisningen bygger på dialog och reflektion kring arkivens betydelse, materialets tillblivelse och innehåll.

En annan uppskattad metod kan benämnas "sinnenas pedagogik", vilket innebär att lärandesituationer skapas som appellerar till alla sinnen. Elever får till exempel använda vita handskar och hålla i äldre dokument, men de får även komma in i magasinerna där de kan se och uppleva mängden handlingar.

Trots alla goda exempel på arkiv som en tillgång i undervisningen råder dock fortfarande stor okunskap inom lärarkåren kring denna resurs. Arkiven måste fortsätta, kanske intensifiera, sitt arbete med att informera och sprida kunskap om de möjligheter arkivpedagogiken erbjuder.

Lärarstudenterna Ann Andersson Bohman och Anna-Karin Leonardsson har fokuserat mer på arkivpedagogikens möjligheter och praxis när det gäller att stimulera ett historiemedvetande hos skolelever¹⁵. En slutsats är att arkivpedagoger

¹⁴ **Skånes Arkivförbund**; "Slutrapport: Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik 2006 - 2008", Skånes Arkivförbund, 2009

¹⁵ **Ann Andersson Bohman & Anna-Karin Leonardsson**; "Konsten att aktivera det kollektiva minnet – Arkivens potential för att utöva pedagogisk verksamhet", Malmö Högskola, 2009

bör ha någon form av pedagogisk utbildning för att kunna anpassa och utforma material samt relatera till brukarna. De anser att det av en person som bland annat arbetar med skolelever krävs en kunskap om olika utvecklingsfaser och om skillnaden mellan abstrakt och konkret tänkande hos skilda åldersgrupper. Det krävs också att arkiven tillgängliggör sitt material för skolan och skapar intressanta ingångar till stoffet. Digitalisering av arkivmaterial är ett bra sätt för arkiven att få ut sitt material till skolorna. Utifrån sitt intervjumaterial menar författarna att samtliga arkiv har en vilja att bedriva en arkivpedagogisk verksamhet. Men för att kunna göra det krävs det i längden att särskilda projektstöd upprättas för ändamålet. Intervjuerna visar att de arkiv som beviljats projektstöd är de arkiv som aktivt arbetar pedagogiskt. De resultat som framkommit ur intervjuerna visar att de ekonomiska resurserna spelar en avgörande roll för uppförandet av en arkivpedagogisk verksamhet.

Ann Andersson Bohman och Anna-Karin Leonardsson påvisar stor skillnad i hur respondenterna definierar begreppet historiemedvetande. Från ett ganska tydligt ointresse till en djup teoretisk förståelse som ganska väl överensstämmer med de ledande teoretikerna på området. De beskriver hur en del arkivarier emellanåt har svårt att förklara och relatera detta begrepp till sin vardagliga verksamhet och författarnas känsla var att det samma även gäller en del lärare. Frågan de ställde är därför om det kan finnas en risk att en alltför djupgående teoretisering utan koppling till den egna praktiken kan fördjupa klyftan mellan praktiker och teoretiker. Nästa fråga blir om det är nödvändigt att arkivpedagoger har en djupgående kunskap om historiedidaktiska begrepp i sitt dagliga arbete. Eftersom begreppen är viktiga inslag i skolornas läro- samt kursplaner, ansåg författarna dock att det kan vara fruktbart och värdefullt att de som yrkesmässigt arbetar med historia kan reflektera kring sin praktik med hjälp av teorin.

När Riksarkivet 2011 sammanfattade sin strategi i förhållande till skolan var det viktigt att fasthålla att arkivpedagogik inte skulle "skolifieras"¹⁶. Trots att Riksarkivets barn- och ungdomsverksamhet är starkt fokuserad på att fungera som en resurs för det formella lärandet, är det viktigt att se arkivet som en fristående, alternativt lärandemiljö med egna kvalitéer och mål, en miljö som inte heller ska "skolifieras". I ett lärande utanför klassrummet kan man använda sig av andra metoder och lärostilar, och en rad exempel visar att man här också kan engagera och entusiasmera elever som annars inte är så väl integrerade i skolan.

Men arkiven kan ha en bredare användning i skolundervisningen. Mötet med de autentiska dokumenten i arkiven – med berättelser om platser, händelser och levtt liv

¹⁶ **Riksarkivet**; "Arkiv är till för alla. Strategi för Riksarkivets barn- och ungdomsverksamhet 2012-2014", Riksarkivet, 2011

– skapar en närhet som sätter igång fantasin, och som inspirerar till kreativitet och eget skapande. Det kan vara eget skrivande, underlag för dramatiseringar, konstnärliga projekt och mycket annat. Detta har man tagit fasta på i arbetet inom ramen för Skapande skola, ett arbete som flera arkivinstitutioner deltar i på lokal och regional nivå. Arbetet inom Skapande skola sker i regel i samarbete med andra kultur- och kulturarvsinstitutioner.

Att nå ut till en bredare och yngre publik är ett allmänt önskemål bland landets arkivinstitutioner, och en stor användargrupp är redan idag de barn och unga som möter arkiven via skolan. En vision för Riksarkivets barn- och ungdomsverksamhet är att alla elever som lämnar skolan ska veta vad arkiv är och hur de används. I liten skala har Riksarkivet börjat erbjuda digitala produktioner via hemsidan. De digitala läromedlen har som regel producerats i samarbete med lärare och används av skolan. Redan i dag efterfrågas mer källmaterial i form av dokumentsamlingar och lektionsförslag som relaterar till kursplanerna. Här öppnar sig ett brett

- Under perioden 2006-2008 gick regeringens tredje och senaste nationella uppdrag till Skånes Arkivförbund, med syfte att utveckla och sprida arkivpedagogisk verksamhet. Innehållet i de arkivpedagogiska programmen togs fram i nära samarbete med lärare, så att arkivstudierna anpassades efter skolornas arbetssätt och kunskapsmål. Programmen kom att beröra och komplettera undervisning i flera ämnen, såsom svenska, samhällskunskap, historia och biologi.
- Det förekommer en okunskap bland många lärare om vad arkiv är och hur de kan använda arkiven i undervisningen. En satsning på ett mer intensivt arbete kräver utbildning av lärare och lärarstudenter samt gemensamt utvecklande av läromedel mellan arkiv och skola. Dessutom visar undersökningar att arkivpersonal kan behöva någon form av pedagogisk utbildning för att kunna anpassa och utforma pedagogiskt material till brukarna.
- Vid de intervjuer som genomfördes av lärarstudenterna Ann Andersson Bohman och Anna-Karin Leonardsson visade samtliga representanter för arkiv en vilja att bedriva en arkivpedagogisk verksamhet. Men för att kunna göra det krävs det i längden att särskilda projektstöd upprättas för ändamålet. Intervjuerna visar att de arkiv som beviljats projektstöd är de arkiv som aktivt arbetar pedagogiskt.

verksamhetsfält för framtida samarbete mellan arkiv och skola för att gemensamt utveckla digitala läromedel.

Konstpedagogik

Forskarna Venke Aure, Helene Illeris & Hans Örtegren har genomfört en jämförande analys av hur konstpedagogik praktiseras i Danmark, Norge och Sverige¹⁷. Deras undersökningar visar inte på några stora skillnader mellan de olika länderna.

Däremot hittar de en dissonans mellan olika syn på lärande mellan olika konstmuseers pedagogiska aktiviteter. De opererar med ett konstorienterat lärande, där konstmuseernas optik ser "konsten" som det centrala för lärandet, och där relationen till eleven inte ges samma vikt. Denna syn på lärandet präglas av en förmedling som förhåller sig till olika ismer och historiska perioder. Det blir en kunskap som upplevs som objektiv och som ska läras in.

¹⁷ **Venke Aure, Helene Illeris & Hans Örtegren;** *"Konsten som läranderesurs: syn på lärande, pedagogiska strategier och social inklusion på nordiska museer"*, Nordiska Akvarellmuseet, NAM publik nr. 47, 2009.

Motsättningen är det upplevelsesorienterade lärandet, där det är upplevelsen hos mottagaren som är i fokus. Denna syn på lärande relateras till en konstexpressionistisk praxis, där det i huvudsak handlar om att eleverna får uttrycka sig själva genom olika konstaktiviteter.

Den syn på lärande som författarna rekommenderar är det de kallar det relationsorienterat lärande. Denna syn på lärande tar vara på samtidskonstens interaktiva möjligheter. Här konstrueras lärande med utgångspunkt i de unga deltagarnas interaktion och reflexion, i nära koppling till en konstbaserad kontext. De unga deltagarna dras in i kommunikationen kring konstverken på ett sätt som kan utvidga deras relation till konst, samt utveckla deras egen förmåga att uttrycka sig konstnärligt och att se världen från andra perspektiv än det egna.

Lärarstudenten Conny Andersson studerade ett konstpedagogiskt projekt inom konstriktningen "Landart"¹⁸. Landart startades i USA på 1960 talet som en reaktion mot kommersiell konst. Syftet var att föra ut konsten från konsthallarna och museerna till naturen och att försöka öka människors intresse för naturen då konstformen använder naturen som konstverk, konstmaterial och konstidé. Inom denna konstart betonas människans samspel med naturen och hur detta gynnas av kreativitet och konstnärligt skapande. Konstarten behöver inte ha ett högt estetiskt värde, utan är främst till för att förmedla idéer. Syftet är inte att den ska vara beständig utan den ska förändras, föråldras och påverkas naturligt. Eftersom Landart sällan visas på konsthallar och museer blir effekten att konsten inte är till för besökaren utan snarare för individer som vill utforska naturen och lockar till att testa olika konsttryck för kommunikation.

Författaren följde ett landartsprojekt där en konstnär handledde skolbarn i att göra landart längs en pilgrimsled utanför Gävle. Barnen uppmuntrades att tänka och reflektera högt under processen för att slutligen göra sina avtryck på platsen. Det var tydligt hur barnens medvetenhet om naturens liv och platsens historia ökade under arbetets gång.

Författaren menar att konstverksamheten gör att barnen får ett mer aktivt, reflekterande seende. En tidsmaskin väcker tanken om att resa tillbaka i tiden och betrakta platsen med historiska ögon. *"En myrrestaurang vittnar om mikrolivet i naturen där vardag och fest finns. En tråkig pinne väcker barnets omtanke att klä den i fina kläder. En sten med hår blir en kompis i skogen, en bekant, en lekkamrat som är glad"*.

¹⁸ **Conny Andersson**; "Konstpedagogiskt projekt konstnär – skola i Varnhem", Stockholms Universitet, 2010.

Conny Anderssons resonemang är på ett sätt en förlängning av de observationer Venke Aure, Helene Illeris och Hans Örtegren gjorde vid sina jämförelser av konstpedagogisk praxis.

SAMARBETE MED FÖRSKOLA OCH SÄRSKOLA

Undersökningar har visat att museer och förskola/skola ofta vill samarbeta, men att samarbetet uteblir trots den goda viljan. Under sin förskollärarytbildning genomförde Elin Larsson och Emma Rosvall en undersökning av hur ett samarbete mellan förskola och museum skulle kunna se ut. Syftet var att se närmare på vilka

- Konstpedagogik praktiseras på liknande sätt i Norden. En pedagogik som rekommenderas är relationsorienterat lärande.
- Konst påverkar, väcker känslor och leder till kunskap. Den ger människor möjlighet att reflektera och ge uttryck åt sina tankar, upplevelser och känslor. Konstverksamhet medför ett mer aktivt och reflekterande seende.

trösklarna var och att utveckla en produkt för att främja bruket av museer som arenor för lärande. Som exempel använde de sig av Museum Gustavianum¹⁹ i Uppsala.

Samarbete och möte mellan förskola och museum

Larsson och Rosvall tog fram ett förberedelsematerial för förskolan. Utgångspunkten var en berättelse, tänkt att användas av pedagoger och barn inför deras besök på Museum Gustavianum. Förhoppningen var att materialet skulle väcka upptäckarlust och ge en introduktion och förkunskaper genom text och bild. Vid produktens utvärdering var pedagogerna positiva till materialet, men de efterfrågade även ett mer riktat material, med konkret koppling till ett specifikt strävansmål utifrån förskolans läroplan, exempelvis matematik.

¹⁹ Elin Larsson & Emma Rosvall; "Att närma sig et museum. Ett förberedelsematerial för förskolan", Uppsala Universitet 2014.

Författarna bad museipedagoger om synpunkter och feedback på förberedelsematerialet, deras intryck och tankar kring häftets text och bild, samt häftets användbarhet för pedagoger och dess användbarhet i barngrupp. Förarbetet resulterade i värdefulla infallsvinklar för fortsatt arbete. Bland annat lyftes tanken om en tidslinje för att förmedla historia och tid på ett mer konkret och visuellt sätt. Ett mer konkret material kopplat till förskolans läroplansmål efterfrågades för att tydligare visa pedagogerna varför de inte kan hoppa över ett museibesök.

Författarna utökade och kompletterade materialet. De visade på museet som bred läranderesurs, där pedagoger erbjuds ett smörgåsbord av idéer på hur man kan arbeta med utställningarna och läromedlet som inspiration utifrån läroplanen. Det handlar om förslag på hur exempelvis matematik, språk, estetik kan lyftas utifrån utställningarna. Det tillkom även en tidslinje i slutet av häftet. Produkten utvärderades och mottogs positivt. Pedagogerna uttryckte i sin tur att materialet är välskrivet och inspirerade, men att man fortfarande saknade en mer direkt koppling till läroplanen och specifika lärandemål i densamma.

Medan Elin Larsson och Emma Rosvalls undersökning tar sin utgångspunkt i iakttagelser av vad en förskoleklass kan uppleva och lära sig på ett museum, har Hanna Hellström ett annat tillvägagångssätt, där hon baserar sin undersökning på intervjuer med förskollärare och museipedagoger på ett konstmuseum²⁰. Hellströms undersökning visar att museipedagogerna upplever det som svårt att nå ut med information till förskolorna, medan förskollärarna upplever att museerna är dåliga på att informera om sina verksamheter. Förskollärarna uttrycker att de gärna samarbetar mer med museipedagoger men att de känner att de inte riktigt vet hur museer arbetar med förskolegrupper.

Studien visar vidare att förskolans möte med konst kan ge barnen nya erfarenheter, kunskaper och färdigheter och konst öppnar upp för samtal och bidrar till ökad förståelse hos barn. Genom gemensam reflektion och samtal kring konstnären och den konstnärliga processen skapas ett demokratiskt utrymme för barnen. Ett rum där barnen får känna att det de säger spelar roll och att de kan ta plats i samhället, på ett liknande sätt som konstnären. Detta kan enligt förskollärarna och museipedagogerna leda till ökad tolerans, självkänsla och självsäkerhet. Studien visar även att såväl förskollärare som museipedagoger anser att museer kan användas som en pedagogisk resurs i förskolans verksamhet och att detta även kan kopplas till förskolans läroplan genom att museet ger möjlighet, utrymme och inspiration till skapande där läroplanen visar att förskolebarnet skall få möjlighet att utveckla sin skapande förmåga och att förmedla tankar, upplevelser och erfarenheter med olika

²⁰ **Hanna Hellström**; "Förskolan möter museet: en studie av museum som pedagogisk resurs i förskolan". Örebro universitet 2014.

uttrycksmedel. Museer kan utifrån analysen även inspirera förskollärare att planera kreativa aktiviteter i sina verksamheter. De flesta av förskollärarna i undersökningen såg museet som en idébank att arbeta vidare med och lät inte museiupplevelsen stanna vid själva museibesöket.

När det gäller samarbetet mellan förskollärare och museipedagoger, så visar studien, i likhet med tidigare forskning, att både förskollärare och museipedagoger vill ha ett samarbete men att museipedagogerna å sin sida upplever svårigheter med att nå ut med information till förskolorna, medan förskollärarna å sin sida upplever att de inte riktigt vet hur museer arbetar med förskolegrupper. En annan aspekt som berörs är museibesöken. Samtliga av förskollärare i Hellströms studie är positiva till att ta med barngrupper till museer, men alla har inte samma möjlighet att göra det. Utifrån undersökningen finns förslag på att museipedagogen kan komma till förskolan också. Dock är en god dialog en viktig aspekt i detta sammanhang

- Förskollärare efterfrågar konkreta läromedel kopplade till förskolans läroplan och lärandemål i densamma.
- Museipedagoger upplever det som svårt att nå ut med information till förskolor, medan förskollärare upplever att museerna är dåliga på att informera om sina verksamheter. Förskollärarna uttrycker att de gärna samarbetar mer med museipedagoger men att de känner att de inte riktigt vet hur museer arbetar med förskolegrupper.
- Reflektion kring konstnärligt skapande och samtal med och kring konstnärer kan bidra till ett betydelsefullt demokratiskt utrymme för barnen. Ett rum där barnen får känna att det de säger spelar roll och att de kan ta plats i samhället, på ett liknande sätt som konstnären. Detta kan i sin tur leda till ökad tolerans, självkänsla och självsäkerhet.
- Skapande verksamhet har en tydlig koppling till förskolans läroplan, som säger att förskolebarnet skall få möjlighet att utveckla sin skapande förmåga och att förmedla tankar, upplevelser och erfarenheter med olika uttrycksmedel.

Samarbete mellan museum och personer med funktionsvariationer

Elisabet Frithiof har undersökt ett samarbete mellan ett museum och folk med funktionsvariationer²¹. Under åren 2011 - 2012 drev Sagomuseet i Ljungby och Berättarnätet Kronoberg projektet Kultur och museipedagogik för alla, vars syfte var att undersöka hur en museipedagogik med berättandet i centrum kan utvecklas så att den optimalt kan tillgodose behov hos personer med funktionsvariationer. Målgruppen för studien var personer med utvecklingsstörning och personer med Aspergers syndrom. Dock var utgångspunkten också att en sådan medvetet utformad museipedagogik kan vara till glädje för alla besökare.

Studien syftade till; att utveckla studiematerial som passar målgruppen, att arbeta fram pedagogisk handledning för personal inom handikappomsorgen, att utforma museets utställningar så att de passar målgruppen samt att utforma en modell för visningar av museet för målgruppen

Elisabet Frithiof drog följande slutsatser från samarbetet: *"Att projektet har riktat sig till en preciserad målgrupp är naturligtvis ändamålsenligt och bra men samtidigt problematiskt. Individerna i målgruppen får sin målgruppsstillhörighet utifrån en funktionsnedsättning, som inte är så entydig eller solklar, inte ens okomplicerad att fastställa. /.../ i ett projekt som detta sker det paradoxala, att funktionsnedsättningen kommer att spela en biroll eller snarast att förpassas till en plats ute i kulisserna. De allmänmänskliga företeelserna kommer att spela huvudrollerna. Föreställningen handlar om Ditt, mitt och varje människas behov av att vara sedd, att någon lyssnar när man försöker uttrycka sig, om att ta hand om sina känslor, kanske väcka dem till liv, att förstå sin plats och stund på jorden. Projektet har hela tiden på ett målmedvetet sätt strävat mot att museipedagogiken ska nå alla, en strävan i riktning mot kultur för alla. Jag skulle vilja säga utifrån mitt ovan beskrivna synsätt, att museipedagogiken visar sig vara för alla. Denna insikt var kanske något överraskande. /.../ Detta forskningsprojekt har visat fram en bild av hur det målgruppsinriktade, museipedagogiska arbetet gestaltats inom projektets ram. Hur funktion och tillgänglighet kan främjas i det museipedagogiska arbetet har också lyfts fram genom en rad empiriska exempel, som med teorins hjälp analyserats och tolkats".*

SCIENCE CENTRA

I Sverige finns 19 så kallade science centra och många andra verksamheter där målet och affärsidén är att skapa teknik- och naturvetenskapsbaserade upplevelser för

²¹ **Elisabet Frithiof**; "Kultur för alla. Funktionsmöjligheter i det museipedagogiska mötet", Linnéuniversitet, 2013.

besökare – oftast barn och unga – med målet att stimulera intresse. Grundskola och gymnasium är utpekade målgrupper och gemensamt för alla är att besökarna så långt det överhuvudtaget går görs till deltagare och är aktiva. Det finns en omfattande internationell forskning på området, som har många likheter med museipedagogik. Forskning som också inkluderar användning av nationella exempel är den forskning som forskarna Jon Back och Annika Waern vid Uppsala Universitet har producerat senaste årtiondet²².

SPECIFIKT OM SAMARBETE MELLAN MUSEER OCH GRUNDSKOLAN SAMT "SKAPANDE SKOLA"

Införandet av "Skapande skola" från och med 2008 påverkade undersökningar och forskning både före införandet av reformen samt i stor utsträckning efter införandet.

Skapande skola - första fasen

Statens Kulturråd presenterade redan 2007 en rapport, där man hade undersökt vilka de viktigaste hindren och framgångsfaktorerna var för att en långsiktig samverkan mellan kulturliv och skola ska uppstå²³. De perspektiv som användes var dels Kulturrådets eget, men även från Skolverket och Myndigheten för skolutveckling. En grund i rapporten var även de nationella styrdokument, en kartläggning av befintligt skrivet material samt intervjuer med personer som hade ett nationellt, regionalt och/eller lokalt perspektiv.

Kulturrådet konstaterade att:

- De nationella, regionala och lokala nivåerna satsar stora resurser på att göra kulturen mer tillgänglig för barn och ungdom inom skolans ramar men att det saknas en struktur för att bevaka barns rätt till kultur,
- Det finns ett stort behov av en samlad kvalitativ och kvantitativ analys av barn- och ungdomskulturområdet,
- Alla myndigheter på kulturområdet ska integrera ett barnperspektiv i sina verksamheter, men att motsvarande mål när det gäller att integrera kultur i skolan inte finns i Skolverkets eller Myndigheten för skolutvecklings regleringsbrev,

²² **Jon Back & Annika Waern**; "Experimental Game Design", artikel i Petri Lankoski & Staffan Björk (ed.); *"Game research methods"*, Atlanta, Georgia: ETC Press, 2015 och **Jon Back & Annika Waern**; "Activity as the Ultimate Particular of Interaction Design". I *Proceedings of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, New York: Association for Computing Machinery (ACM). 3390-3402, 2017.

²³ **Statens kulturråd**; "Kulturliv och skola: hinder och framgångsfaktorer för samverkan" Kulturrådets skriftserie 2007.

- De nationella styrdokumenten ger stöd för att tillhandahålla kultur i skolan.

Kulturrådet menade vidare att de viktigaste framgångsfaktorerna för att samverkan ska uppstå är följande:

- Förankringskedjan skall vara obruten, dvs. det skall finnas politiska målformuleringar på både nationell, regional och lokal nivå. Dessa mål får gärna vara gemensamma för kultur och utbildning.
- Personalen på skolorna skall ha skolledarens stöd för att bedriva utvecklingsarbete för samverkan med kulturlivet.
- Det skall finnas möjligheter till fortbildning och utbildning för kulturlivet, avseende skolans uppdrag och organisation. På motsvarande sätt behöver skolans personal utbildning och fortbildning i kultur, konstnärligt arbete och estetiska läroprocesser.
- Det skall finnas en bra struktur för samordning. Detta underlättar mötet mellan kulturliv och skola då den bidrar till att öka kunskapen om både det kulturella utbudet och skolans rutiner.
- Det behövs handlingsplaner som är framtagna gemensamt av kultur- och utbildningsförvaltningar.

De största hindren som identifierades av Kulturrådet var att:

- Skola och kulturliv har olika kunskapssyn, vilket skapar oklarheter kring vilka mål med samverkan som man vill uppnå.
- Skola och kulturliv har olika syn på begreppet kultur, vilket även det skapar oklarheter kring mål och syfte med samverkan.
- Olika grupper med ansvar för utbildning har olika behov av kunskap för att samverkan ska fungera bra.
- Kulturprojekt i skolan ligger ofta utanför skolans ordinarie budget. Tid får läggas på ansökningsförfaranden i stället för utvecklingsarbete och långsiktiga förändringar uteblir.
- Forskning och underlag i form av rapporter och statistik om hur man arbetar med kultur i skolorna och om effekterna av att arbeta med kultur i skolorna saknas.

Kulturrådet konstaterade slutligen ett antal övriga hinder såsom långa avstånd, skolornas långa framförhållning, dåliga erfarenheter från tidigare kulturmöten etc., men att dessa hinder i huvudsak är av praktisk art och en följd av de strukturella hindren.

När "Skapande skola" hade varit i drift ett skolår genomförde Statens Kulturråd en första undersökning av hur programmet fungerade²⁴. Den första undersökningen inriktades inte specifikt på erfarenheter från samarbete mellan grundskola och kulturarvsinstitutionerna och det framgår inte av undersökningen om till exempel

²⁴ Statens Kulturråd; "Skapande Skola. En första uppföljning", 2009.

samarbete med museer ingick i de generella slutsatserna. Ett intryck hos Kulturrådet var att skolans personal, både lärare och skolledning, behöver kompetensutveckling när det gäller hur man kan arbeta med konst och kultur i skolan. En avsaknad av den kompetensen medför att lärarna inte kan arbeta vidare med det som konstnären eller kulturpedagogen har initierat. Många uttryckte i undersökningen att det inte förekommer diskussioner om estetiska läroprocesser i skolan. Kulturrådet menade även att möjligheter för skolans personal att vara delaktig i planering och genomförande av insatser ger ökad kunskap. Lärarnas önskan var även en större kunskap om skolan och lärarnas villkor bland kulturarvsinstitutionerna.

Kulturrådets rapport visar även på övervägande positiva erfarenheter bland eleverna när det gäller insatserna och många uttrycker önskemål om mer regelbundna kulturaktiviteter samt en möjlighet till större delaktighet i planeringen av "Skapande skola-insatserna".

Lärarna menade att:

- eleverna känner ett ökat ansvarstagande för sitt arbete när det ska resultera i en föreställning, utställning, film eller liknande,
- eleverna har utvecklat en förmåga till självkritik,
- elever med skrivsvårigheter har utvecklat sitt skrivande och de som har ett fotografiskt minne får även ett förstärkt lärande,
- eleverna får redskap att hantera sin tillvaro;
- elevernas självförtroende stärks när de uppträder, visar sina filmer eller har en konstutställning.

Statens Kulturråd genomförde ytterligare en undersökning efter att Skapande skola hade fungerat i tre skolor²⁵.

Undersökningen visade att mer än 200 av skolorna genomförde Skapande skola-insatser och då främst inom bild- och formkonst men även teater, dans, musik, drama och skrivande förekom. Samordningen av Skapande skola skedde i första hand på en skola eller på kommunens skolförvaltning. När det gäller planeringen av de enskilda insatserna medverkade lärare, elever, skolledare samt externa kulturaktörer i olika omfattning. Skolhuvudmännen upplevde handlingsplanen som betydelsefull för att tydliggöra mål och syfte med insatserna samt att den bidragit till att förankra insatserna. Bland annat bidrog insatserna till insikt om andra läroplaner och undervisningsmetoder, ökad samverkan mellan lärare i olika ämnen och mellan lärare och kulturaktörer. När det gäller eleverna svarade skolhuvudmännen att Skapande skola-insatserna bidrog till att stärka elevernas självkänsla, och att eleverna fick visa kompetenser och talanger som lärarna inte tidigare sett prov på.

²⁵ Statens Kulturråd; "Skapande skola – en nulägesanalys", Kulturrådets skriftserie 2012:2.

Insatserna bidrog även till ett bättre samarbetsklimat på skolorna. Samverkan med kulturarvsinstitutioner uppges ha stärkts genom Skapande skola-insatserna och skolan har även genom Skapande skola fått ökad kunskap om hur kulturen kan användas i skolan för att berika verksamheten och förbättra måluppfyllelsen.

Rapporten visar dessutom att kulturaktörerna övervägande var positiva. Framförallt lyfter de arbetet med eleverna, men även ett gott samarbete med lärarna tas upp. Majoriteten av kulturaktörerna är nöjda med planering och genomförande av projekten och med samarbetet med skolan. Minst nöjda är de med uppföljningen. Brist på tid och resurser tas upp som utmaningar, men även bristen på förberedelser på skolorna.

Skapande Skola – fortsättningen

Efter de första åren blev det Myndigheten för kulturanalys som tog över ansvaret för att utvärdera Skapande skola och deras första rapport kom redan 2013²⁶. Deras undersökning visade att det är svårt att fastslå om Skapande skola bidrog till långsiktig integrering av kulturella och konstnärliga uttrycksformer i förskolan och grundskolan. Enligt forskarnas intervjuer hade nya metoder för undervisning utvecklats och elevers motivation för skolarbete ökat, men den största vinsten låg i att de sociala målen och de generiska kunskaperna hade uppfyllts i högre grad. Detta samtidigt som kommunala samordnare och rektorer menade att det var svårt att koppla samman Skapande skola med förbättrade skolresultat. Ett behov av en fördjupad kunskap om hur Skapande skola-insatser kan sägas leda till att skolans mål uppfylls identifierades.

För att leva upp till målen med Skapande skola krävs en engagerad ledning, som arbetar med Skapande skola som en del i ett större utvecklingsarbete, så att Skapande skola-insatserna inte blir fristående projekt vid sidan av den ordinarie verksamheten. Skapande skola fungerade enligt forskargruppen bra där skolan redan även i övrigt fungerar bra, där det finns engagerade rektorer och lärare, där det finns en vana att arbeta med kultur i skolan, där planering och delaktighet utgår från lokala erfarenheter.

När det gäller elevernas delaktighet i Skapande skola visade utvärderingen ett bristande förtroende för värdet av elevernas medverkan bland skolornas personal. Detta trots vad som står i skolans styrdokument kring elevernas inflytande över sin lärmiljö. Ett förslag blev utifrån detta att tydligare knyta Skapande skola-insatserna

26

Myndigheten för kulturanalys; "Skapande skola. En första utvärdering", Myndigheten för kulturanalys, 2013.

till den löpande skolverksamheten med hjälp av kursplaner och tydlighet om hur insatserna vägs in i bedömning och betygsättning.

Myndigheten för kulturanalys avslutade sin första rapport inom ämnet med följande rekommendationer:

- Förtydliga målen för Skapande skola, och förtydliga kommunikationen om målen för Skapande skola.
- Skapa förutsättningar för en reell samverkan mellan utbildningspolitik och kulturpolitik på alla nivåer.
- Vidga användningsmöjligheterna för bidraget.
- Skapa förutsättningar för kompetensutveckling för både skolpersonal och kulturaktörer.
- Initiera fördjupade studier av Skapande skolas effekter.

Tre år senare år 2016 publicerade Myndigheten för kulturanalys sin andra undersökning av hur Skapande skola fungerar²⁷. Denna visade att totalt sett var teater/drama det största området följt av litteratur, museer, musik, konst och dans. Privata aktörer dominerar inom i stort sett alla konstområden som varit aktuella i Skapande skola, med undantag för museer. Forskarna fann inte någon tydlig förändring i mönstret av anlitade kulturaktörer där offentliga institutioner eller organisationer skulle ha gynnats. Rapporten visar att skolor söker specifika kulturupplevelser som de själva definierat utifrån skolans och elevernas önskemål, och inte främst utifrån kostnad eller tillgängligheten av paketslösningar.

En annan faktor som ofta framhålls när det gäller val av aktiviteter inom Skapande skola är att det ska ingå som en del av den ordinarie undervisningen. Detta - som i sig är ett syfte enligt förordningen om statsbidraget för Skapande skola - är enligt rapporten något som tyckts ha stärkts med åren. Det uppfattas alltmer som något permanent som tillhör och ingår i den löpande verksamheten. Detta gäller främst de kommuner där arbetet fortskridit och det finns en viss samordning av behov och insatser. En tredje faktor - eller urvalskriterium - som rapporten tar upp när det gäller valet av Skapande skola-aktiviteter är elevernas engagemang. Många lyfter fram att syftet är att öka kulturinsatser "med" barn och inte "för" barn.

Myndigheten undersökte också om vissa kulturaktörer som anlitas inom Skapande skola har - eller har tenderat att få - konkurrensfördelar i förhållande till andra. Konkurrensfördelarna skulle då närmast bestå i att skattefinansierade eller skattesubventionerade aktörer kan hålla ett lägre pris i relation till det som efterfrågas av skolorna. Utifrån rapporter konstaterades att det varit en del förändringar när det gäller vilka kulturaktörer som anlitas inom Skapande skola.

²⁷ **Myndigheten för kulturanalys**; "Skapande skola. Mer kultur till skoleleverna och mer jobb till konstnärerna?", Myndigheten för kulturanalys, 2016.

Antalet hade ökat betydligt och samtliga fyra kategorier av kulturaktörer som anlitats - konstnärer, pedagoger, fria grupper och institutioner - hade mer än tredubblats. Balansen mellan anlitade aktörer hade också förändrats och tydligaste förändringen var att andelen pedagoger hade ökat, vilket tolkades som att efterfrågan från skolorna på pedagogiskt anpassade upplägg hade ökat över åren. Detta har skett parallellt med att Skapande skola-verksamheten kommit att övergå mer i ordinarie verksamhet och att lärares och elevers önskemål fått en alltmer central plats. Paketlösningar hade ökat och forskarnas bedömning var att det primärt var utifrån praktiska och planeringsmässiga orsaker. Vartefter Skapande skola har utvecklats och gett erfarenheter, har det växt fram ett behov av planering som sätter skolans önskemål, pedagogik och elevintressen i centrum. Ett paket som sätts samman utifrån dessa kriterier underlättar kontakten mellan skola och kulturaktör.

Intervjustudier visade att när det gäller vilka organisatoriska lösningar som tillämpats av skolhuvudmännen vid hanteringen av Skapande skola, samt hur kulturaktörer väljs ut och vilka kriterier som används i samband med detta, så är det på nämnd- och förvaltningsnivå en stor variation avseende vilka som är involverade i ansökningsförfarande, koordinering och redovisning. Det kan vara en grundskoleförvaltning, bildningsnämnd, kulturnämnd, barn- och utbildningsförvaltning och dylikt, men även kulturskolan. I mindre kommuner är resurserna att hantera bidraget ofta små och uppgiften läggs vanligen ovanpå ordinarie sysslor. I större kommuner finns ibland en Skapande skola-samordnare. I vissa kommuner sker lite eller ingen samordning av kultur till barn och unga överhuvudtaget. I en del mindre kommuner kan intresset för Skapande skola i skolorna vara mycket svagt. En framgångsfaktor är att det finns en samordnare då dessa ofta har god kontakt med rektor, lärare och särskilda elevgrupper på de enskilda skolorna. Rapporten visar att det är skolorna - personal och inte minst elever - som styr urvalet och samordningen syftar till att underlätta kommunikation och kontakter. Samordnaren kan dock bearbeta ansökningar från skolorna och även ibland trycka på skolorna att inkomma med önskemål eller ansökningar. I vissa regioner finns utbudskataloger för att underlätta skolornas val.

Vid sidan av dessa undersökningar av samarbete mellan grundskolor och kulturinstitutioner²⁸ med särskilt fokus på effekten av Skapande skola finns en del andra undersökningar som dels kompletterar och dels är bredare i fokus. Janina Fryckholm genomförde en undersökning om barns delaktighet och inflytande i relation till Skapande skola-projekt²⁹. Elevers delaktighet och inflytande i Skapande

²⁸ Härfter benämnda kulturarvsinstitutioner

²⁹ **Janina Fryckholm**; "Rapport om barns delaktighet och inflytande inom ramen för skapande skola-projekt", Järfälla kommun, 2015.

skola-projekt kan enligt henne ske i tre olika faser: vid förberedelser, inbokning och val av projekt och under själva projektets gång samt i utvärderingar efter projektet. Av studien framkom att elevernas upplevelser av delaktighet och inflytande varierar såväl i de olika faserna inom projektet som individuellt.

Intervjustudien visade att ingen elev upplevt delaktighet och inflytande under planeringsstadiet, men att lärarna fokuserat på delaktighet under projektets gång. Samtliga elever som intervjuats har beskrivit positiva upplevelser av delaktighet och inflytande inom respektive Skapande skola-projekt i den här fasen. Dock har det varit av varierande art. Beroende på projektets upplägg så möjliggörs olika former av elevers delaktighet och inflytande. Utvärdering är ett enkelt, men effektivt sätt att skapa större utrymme för delaktighet och inflytande för elever och i synnerhet om utvärderingarna utformas på ett lämpligt sätt. Dock är det utifrån den genomförda studien inte möjligt att identifiera på vilket sätt eleverna får inflytande i Skapande skola, då frågorna inte berörde detta.

- När insatser planeras och genomförs inom skapande skola behöver de koordineras med läro- och kursplaner.
- Elevernas delaktighet i planering, genomförande och uppföljning ligger i linje med skolans styrdokument. Dock behöver elevernas delaktighet i Skapande skola, och skolpersonalens inställning till elevernas bidrag till innehåll och genomförande, förändras. Det finns ett behov av planering som sätter skolans önskemål, pedagogik och elevintressen i centrum. En insats som sätts samman utifrån detta underlättar kontakten mellan skola och kulturaktör. En framgångsfaktor är att det finns en samordnare.
- Skapande skola-insatser behöver vara som en del i ett större utvecklingsarbete. Detta kräver tydligare signaler till skolledarna från deras uppdragsgivare vilket kan ge engagerade rektorer och lärare med förståelse för vad kulturella och konstnärliga uttryck kan bidra med i alla ämnen.
- Villkoren för Skapande skola har varit varierande över landet och det finns skillnader mellan större och mindre kommuner gällande insatserna inom Skapande skola.
- Efterfrågan från skolorna på pedagogiskt anpassade upplägg har ökat över året. Innehållet i det kulturarvsinstitutioner kan erbjuda är det viktigaste för skolan framför paketlösningar och kostnader.

KUNSKAPSBASERAD SERVICE TILL MUSEER

Under sina sista verksamhetsår riktade Riksutställningar sitt intresse mot olika sätt att skapa kunskapsbaserad service till museer. På uppdrag av Riksutställningar genomförde Göran Björnberg en bred studie av potentialen i samarbetet mellan museer och utbildningar³⁰. Utifrån internationella erfarenheter och exempel påvisar rapporten dels *potentialen* med en utökad samverkan mellan museisektorn och utbildningsområdet, dvs beskriver värdet för elever, för skolan och för museer samt dels hur *möjligheterna* för samverkan ser ut genom konkreta exempel. Som bakgrund menade Björnberg att andelen besökare som kommer till museerna på skoltid har

³⁰ **Göran Björnberg**; "Museerna och Skolan – En analys av möjligheterna för, och potentialen i att utveckla samverkan mellan museisektorn och utbildningsområdet", Rapport från Riksutställningar till regeringen, 2014.

minskat stort mellan åren 2003 och 2013. Det har dock senare uppenbarats att författarens användning av det statistiska materialet har ett antal grundläggande fel³¹.

Björnbergs kartläggning av olika aktuella studier visar bland annat att en fördjupad samverkan mellan musei- och utbildningsområdet har många vinnare. För elever kan museibesök bidra till ökad delaktighet i, och medvetenhet om det gemensamma kulturarvet. Något som i olika studier identifierats som bidragande till en starkare självkänedom och tryggare identitet.

Björnberg lyfter fram olika studiers slutsats att skolans klassrum skulle kunna vara en otillräcklig miljö för lärande. Att förlägga delar av utbildningen på platser som hitintills varit kända för informellt lärande så som exempelvis kulturarvsinstitutioner har samtidigt setts leda till högre måluppfyllelse bland annat genom högre närvaro, ökad kunskap och högre snittbetyg samt en ökad andel elever som slutför sina studier. Strukturerat arbete utanför skolans väggar har även potentialen att stödja elevernas kognitiva utveckling, sociala färdigheter samt förmåga att samarbeta. Kulturarvsinstitutioner kan vara en relevant och värdefull resurs för framtidens lärande. Genom skolan når kulturarvsinstitutionerna fram till en större mångfald av barn och unga oavsett exempelvis etnisk bakgrund eller socioekonomiska förutsättningar. Det kan hjälpa t ex museerna att leva upp till de kulturpolitiska målen om allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning, att utveckla sina skapande förmågor samt barn och ungas rätt till kultur.

³¹ Det har visat sig i senare undersökningar av det statistiska materialet att en nedgång på museer i antalet skolbesök på museer mellan 2003 och 2013 i huvudsak motsvarar resultatet ungefär en nedgång i födselstalet årtiondet före och därmed tillgängliga barn och unga. Undersökningen tog inte heller hänsyn till att tidsspannet 2003 - 2013 innehåller Skapande skola reformen – till exempel effekten av större konkurrens mellan kulturella erbjudanden.

-
- Barn och ungas deltagande i kulturlivet stärker hälsa och välbefinnande, ger ökad självkänsla, självmedvetenhet, självförtroende samt leder till ett ökat kontaktskapande.
 - Genom skolan når kulturarvsinstitutionerna ett stort urval av elever oberoende av t ex sociala, kulturella och ekonomiska faktorer.

SYNEN PÅ VARANDRA – MUSEIPEDAGOGER, MUSEUM, LÄRARE OCH SKOLA

Kristina Lindström och Sanna Lindblad har i en senare studie på Mittuniversitetet återvänt till lärares syn på museerna och museipedagogers syn på grundskolan³². Deras intervjubaserade undersökning visade återigen att samarbetet ser väldigt olika ut och att det ofta är upp till pedagogerna själva i vilken grad de samarbetar och drar nytta av varandra.

De konstaterade, att "Museipedagogiken har gått från att till största delen handla om förmedlande av kunskap till att alltmer fokusera på individernas deltagande. Ett deltagande där upplevelsen och det aktiva handlandet sätts i fokus. Ett sådant arbetssätt är just vad många lärare eftersträvar idag och därför är det konstigt att samarbetet institutionerna emellan inte är större. Vårt resultat pekar mot att hindren till viss del handlar om en skillnad i pedagogik, och syn på kunskap, men mera om bristande kunskap om varandra, brister i förberedelse och uppföljning, samt organisatoriska och ekonomiska hinder. Kan ett samarbete komma till stånd så gagnar det såväl elever och skola som kulturinstitutionerna, det var alla överens om".

Sara Grut och Henrik Zipsane har för NCK (the Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity) genomfört en rikstäckande studie baserad på en enkätstudie av hur museerna officiellt ser på pedagogiskt arbete som institutioner, d.v.s. vilken status den pedagogiska delen av museets arbete har, vilken kompetens museet och medarbetarna har och till exempel vilken ambitionsnivå som finns³³.

Studien visade att svenska museer är starkt engagerade för lärande, men att det förmodligen finns lika många bilder av lärande som det finns museer. Undersökningen ger en dagsaktuell bild av museipedagogikens ställning på museerna.

Utifrån resultatet kan fyra tydliga tendenser särskiljas:

1. Cirka två tredjedelar av museerna väljer den bredaste definitionen av begreppet lärande och menar, som en konsekvens därav, att det breda lärandet också är själva målet med museernas arbete. Något mindre än en tredjedel av museerna väljer att se på lärande som ett sätt för museet att nå ut med kunskap och ser detta som målet med museets verksamhet. Den här uppdelningen blir allt tydligare när man differentierar mellan större och

³² **Kristina Lindström och Sanna Lindblad**; "Pedagogers syn på samarbetet mellan skolan och museet", Examensarbete inom lärarutbildningen på Mittuniversitetet, 2012.

³³ **Sara Grut & Henrik Zipsane**; "Rapport om lärande och museer i Sverige 2011", Undersökning genomförd av NCK ((the Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity) för Riksförbundet Sveriges Museer, 2011.

mindre museer. De större, som kan sägas vara närmare den statliga (och europeiska) politiken, väljer den bredare definitionen medan de mindre museerna väljer den smalare.

2. Resultatet av enkäten visar att det finns ett tydligt glapp mellan ord och handling när gäller den vikt museerna lägger vid lärande och den formella pedagogiska kompetens som museernas personal besitter. Två av tre som är sysselsatta med konkret lärandeverksamhet på museerna saknade formell pedagogisk kompetens. Det är i detta sammanhang också symptomatiskt att kompetensbakgrunden i stort sett är densamma för personal som arbetar med skolan och gymnasiet och personal som arbetar med till exempel vuxnas lärande. Om museerna ska vara trovärdiga i sin argumentation för lärandefrågor måste detta förhållande ses över.
3. De museichefer som besvarat enkäten anser att där finns ett stort behov av kompetensutveckling. Mer än 90 procent av museerna uttrycker en sådan åsikt.
4. Cirka 90 procent uttrycker att de gärna ser att branschorganisationen tillsammans med andra tar sig an utmaningen med kompetensutveckling.

MUSEERS ANVÄNDANDE AV SKAPANDE SKOLA

En efterföljande studie undersökte hur museer använde Skapande skola utifrån grundskolans effektivisering och många museers omställning av den pedagogiska verksamheten till att vara mer målgruppspecifik³⁴. I den här studien undersöktes hur skolans ökade effektivisering påverkat relationen mellan skolan och museerna och vad som skett med denna relation i en satsning som Skapande skola, där museerna förväntas producera program på uppdrag av skolhuvudmännen.

Skolornas effektivisering och påverkan på Skapande skola

Projektet leddes av NCK och genomfördes i samarbete med två forskare från Linnéuniversitetet som ansvarade för delundersökningar av skolan i dess relation till museerna, respektive museerna i deras relation till skolan. I projektet samarbetade även fem museer: Jamtli, Historiska museet, Sörmlands museum, Kalmar läns museum och Malmö museer. Deras uppgift var att, med hjälp av det brittiska analysverktyget Generic Learning Outcomes (GLOs), undersöka upplevelser bland

³⁴ **Sara Grut** (red.); *En omtolkad kultursatsning. Museerna och Skapande Skola*, Undersökning genomförd av Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik för Statens Kulturråd, 2014.

elever som deltar i museernas Skapande skola-program. Närmare 2000 elever ingick i den utvärdering som genomfördes på de fem museerna.

En mycket förenklad beskrivning av GLOs, är att de utgör en analytisk verktygslåda för att praktiskt arbeta med det som inom skolan idag ofta benämns estetiska läroprocesser. Det handlar om att förstå och förklara vad som händer när vi lär, inte bara om, utan genom kultur eller kulturarv. Under de senaste åren har ett växande antal museer, på eget initiativ, arbetat intensivt med GLOs och andra liknande verktyg för att på så vis vidga perspektiven på det lärande som sker inom ramen för ett museum.

Undersökningen visar att relationen mellan skolan och museerna är mycket god. Lärarna har stor tilltro till museernas förmåga att producera pedagogiska program med hög grad av relevans. De tror också att samarbetet skulle kunna bli ännu mer givande om det fanns möjlighet till fördjupning. Museipedagogerna gör enligt undersökningen en insats för att anpassa verksamheten till skolans och lärarnas behov, men menar samtidigt att skolan måste ges tid och utrymme att förstå vidden av det lärande museerna kan erbjuda. Eleverna sätter stort värde på museet som alternativ lärandemiljö, de uppskattar att få leva sig in och lära på ett lustfyllt sätt. De nämner museipedagogen och de hjälpmedel som finns på ett museum som särskilt viktiga för lärandet.

Museerna skulle med utgångspunkt i Skapande skola-reformen, producera program på uppdrag av skolan. Dock har endast ett av de fem museerna i undersökningen regelmässigt följt instruktionerna i förordningen om Skapande skola. Två av museerna har intagit en proaktiv roll och erbjuder redan färdiga paket medan resterande två museer har liten eller ingen erfarenhet av Skapande skola-samarbeten. I Skapande skola-satsningen finns utrymme för handling och tolkning och detta har medfört att vissa museer tagit ett eget grepp om situationen och i reformens spår har således unika praktiker utvecklats i olika delar av landet.

De museipedagoger som intervjuats i undersökningen är överens om att Skapande skola inneburit en kvalitetsutveckling av de museipedagogiska programmen. Utifrån undersökningar och studier kan det också konstateras att Skapande skola-satsningen tycks ha förändrat museernas arbetssätt mer än skolans. Detta trots att syftet med reformen var att utveckla skolan, inte museerna, i en riktning där kreativitet blir en del av lärandeprocesserna på ett generellt plan. Författarnas slutsats blev, att *"Kanske behövs ett motsvarande initiativ som istället kan göra skolans värld beroende av kulturlivet. Tveklöst behövs dock mer tid och ökade resurser för att tillfullo kunna utnyttja potentialen som ligger i samverkan mellan skolan och museerna"*.

Olika aspekter av Skapande skola reformens effekt

Parallellt med NCKs undersökning bad Myndigheten för Kulturanalys ett forskarteam (Anna Lund, Joakim Krantz och Birgitta E. Gustafsson) vid Linnéuniversitetet undersöka olika aspekter av Skapande skola reformens effekter³⁵. Studien undersökte Skapande skolas användning av hela det breda kulturlivet och några specifika förhållande kring kulturarvsinstitutioner går inte att identifiera. Studien visade att det från rektorsperspektiv är svårt att avgöra om Skapande skola bidrar till läroplanens mål- och kunskapskrav. En rad effekter kan dock utpekas, till exempel framhålls att de förmågor som elever tränas i när det gäller de generiska förmågorna som exempelvis kritisk och analytisk förmåga, metakognitiv förmåga/reflektionsförmåga, problemlösningsförmåga, ansvarstagande och förmåga att samarbeta kommer att långsiktigt bidra till att stärka läroplanens mål och kunskapskrav. Författarna menar att lärarna anger att Skapande skola på lång sikt kan påverka elevernas måluppfyllelse. Lärarna framhåller att konst/kultur är likt ett andningshål för eleverna och betydelsefullt för utveckling av elevernas kreativitet och innovationsförmåga. Konst och kultur kan leda till samtal om svåra och känsliga frågor samt etik och moral, vilket kan öppna för vidgade perspektiv och meningsfullhet och att man som elev blir berörd på djupet. Denna möjlighet menar lärarna är en nödvändig motkraft till en teknisk och rationell kunskap. Kulturaktörerna lyfter Skapande skolas möjlighet till att skapa kreativa människor och bidra till individuell och social utveckling.

Studien visar att Skapande skola enligt eleverna ger förutsättningar till ett annorlunda lärande. Det skapande och kreativa förhållningssättet som är Skapande skolas signum och mötet med kulturaktörernas engagemang och kunnande, påverkade elevernas lust och vilja att lära, vilka är viktiga faktorer för långsiktig måluppfyllelse. Elevers önskemål är enligt studien att det som utförs inom ramen för Skapande skola-aktiviteterna också bör kunna utgöra ett bedömningsunderlag som får betydelse vid betygssättning.

Skapande Skola och skolans måluppfyllelse

I vad mån bidrar då Skapande skola till skolans måluppfyllelse? Skapande skola påverkar elevers sociala utveckling och kan bidra till skolans måluppfyllelse. Att de sociala målen i skolan har uppfyllts i högre grad tack vara Skapande skola är något som många informanter i studien betonar. Att generiska förmågor påverkar och långsiktigt kan bidra till elevers måluppfyllelse och till att lärares samarbete stärks är

³⁵ **Anna Lund, Joakim Krantz & Birgitta E. Gustafsson**; "Skapande skola. En kalejdoskopisk reform och dess praktik", Undersökning av Linnéuniversitetet för Myndigheten för kulturanalys, 2014.

också något många tar upp. Det är dock svårare att se någon direkt koppling mellan Skapande skola och kunskapsmål.

Eleverna som tillfrågades i studien menar att det finns en brist på information och en brist på delaktighet. De vill ha ett större inflytande än vad de faktiskt har i Skapande skola-sammanhang. Deras önskan är att få bli informerade om vad som ska hända, hur det ska gå till och varför. Informationsbrist och det faktum att elever sällan har varit delaktiga i planeringsprocessen kan också bidra till den skeptiska attityd som bland annat kulturaktörer upplever sig möta, i alla fall bland högstadiееlever, under den första kontakten. Att vara informerad är det första steget i att skapa delaktighet och engagemang. De som arbetar på en övergripande nivå tror på inflytande även om det i praktiken visat sig vara svårt att realisera. Även när det finns etablerade strukturer för att tillvara ungas röster och behov visar det sig vara svårt. Ordet kultur har till exempel visat sig vara mindre engagerande än ord som sport och fritid. Även bilder av elevers kunskaper om konst och kultur har betydelse. Även om barn och unga kan beskrivas som mer kreativa än vuxna, finns det röster som menar att elever, generellt sett, har för lite kunskap om vad kultur har att erbjuda. Av det följer att de inte ser någon större vinst med att låta elever ha inflytande över planeringsfasen av olika Skapande skola-projekt. Det finns också kulturaktörer, rektorer och lärare som i mötet med elever förvånas över att de har ett stort kulturkunnande, utvecklade smakpreferenser och betydande kvalitetskrav.

Ett utvecklingsområde handlar om att skapa villkor för att Skapande skola-projekt ska kunna byggas underifrån i samspel mellan elever, skolans professionella och kulturaktörer. Detta för att i högre grad möjliggöra att projekt på ett mer naturligt sätt kopplas till det som pågår i skolan men också förmå att på olika sätt utmana den vardagliga praktiken i skola och kulturliv. En viktig förutsättning för att kunna arbeta underifrån är att frågor som handlar om relationen mellan kultur- och skolpolitik, en institutionalisering av Skapande skola samt en professionell utveckling tas på allvar och fördjupas. För att skapa förutsättningar för en diskussion om de här frågorna har inte minst skolledningen en betydelsefull roll och ett stort ansvar.

Perspektiv på samverkan

Riksställningar och NCK har levererat den senaste undersökningen av samarbete mellan grundskola och museer³⁶. De olika delstudierna visar att skol- och museipersonal är eniga om att museerna kan vara värdefulla resurser för barn och

³⁶ **Johanna Övling & Anna Hansen;** "Möten med möjligheter. En rapport om lärares och museers perspektiv på samverkan", Undersökning av Riksställningar och Nordiskt centrum för kulturarvpedagogik, 2017.

unga i skolan. Museerna anstränger sig för att skapa attraktiva utbud som är utformade efter skolornas behov och lärarna vill ta del av dessa. De lärare som gör det är också mycket nöjda och upplever att museerna erbjuder fördjupade kunskaper, alternativa pedagogiska metoder och upplevelser som skolan inte kan ge. Många lärare menar också att museerna ger eleverna möjligheter att visa fler sidor av sig själva – och att det man läser i skolan kan tydliggöras på nya sätt för eleverna, med hjälp av museernas perspektiv och resurser.

Lärarnas och museernas beskrivningar av vad eleverna upplever och lär vid museibesöken är alltså ofta entusiastiska, vilket understryker frågan om hur museernas resurser skulle kunna användas mer, och av fler. En redan känd bild är att det ofta är praktiska omständigheter som transporter och kostnader för museibesök som försvårar samverkan. Stora geografiska avstånd är också ett hinder och skapar ojämlika villkor för skolor runt om i landet. Lärarna och skolorna gör sitt bästa för att lösa utmaningarna på kreativa sätt. Ett museibesök kan till exempel kombineras med ett studiebesök till riksdagen eftersom riksdagsbesöket innebär att det går att söka resebidrag om resvägen är lång.

Även för museerna är möjligheterna att samverka till stor del en fråga om resurser. De kan bara ta emot så många klasser som personal och budget räcker till. De strävar också efter att hitta kreativa lösningar, exempelvis genom uppsökande verksamhet – i klassrum och i andra miljöer som skolorna har lättare att ta sig till.

Både lärare och museer ser möjligheter i en utvecklad digital förmedling. Den ersätter inte upplevelsen av ett fysiskt besök på museet, men museets resurser blir ändå tillgängliga för fler och tillgängliga över tid – även för dem som aldrig besöker museet fysiskt. Lärarna är intresserade av att museerna erbjuder mer digital förmedling och i olika format; hela digitala utställningar, filmade utställningar, digitala diskussionsuppgifter med mera.

En viss skillnad ses i lärarnas och museipedagogernas behov. I hög utsträckning föredrar lärarna att museerna utformar färdiga koncept för skolan, medan flera museer betonar värdet av en tätare samverkan som kan inkludera flera träffar och där även skolan kan ha inflytande på verksamheten. Det sistnämnda beskrivs kunna leda till ett fördjupat lärande hos eleverna, långsiktiga relationer och kunskapsutbyte samt öka sannolikheten att museet kan möta skolans specifika behov. Dessa samverkansformer beskrivs samtidigt kunna vara mer tids- och resurskrävande för båda parter och därför ofta svåra att praktisera i en bred skala. Skillnaden i perspektiv mellan skolans önskemål om färdiga koncept och museernas vilja att arbeta i nära samklang med skolans behov och önskemål ringar in en central fråga som handlar om att ta tillvara utvecklingspotentialen i samverkan. Flera museer uttrycker att de har gott om skolbesök, men ser också en möjlighet att vara en än mer

integrerad och nyttjad resurs, i flera av skolans ämnesområden och för elever och lärare som sällan eller aldrig kommer i kontakt med museerna.

Vad som främjar en sådan utveckling finns det inget enkelt svar på. Det kan handla om allt från behov av interna prioriteringar och strategier på museerna, eller på beslutsfattande nivåer - till tid, resurser och andra praktiska förutsättningar i skolan och på museerna. Undersökningen pekar även på att skolans användning av museerna kan bero på vilken kunskap som finns om hur museerna kan användas som komplement till undervisningen i klassrumsmiljön.

De flesta lärare som har varit involverade i undersökningen är vana museibesökare och positivt inställda till museer som resurser för lärande. Hur representativa de är för lärarkåren i stort går det inte att dra några slutsatser om, men man kan anta att det finns vissa skillnader. Undersökningen styrker bilden av att samverkan mellan skola och museer skulle kunna stärkas och utvecklas om fler lärare och andra aktörer i skolsektorn visste mer om hur de kan använda museerna som lärmiljöer.

Undersökningen visar på vikten av att museerna bedriver ett fungerande kommunikationsarbete mot lärare och har tillgång till kanaler där de kontinuerligt kan presentera sin verksamhet och olika erbjudanden – för att bygga förtroendefulla och långsiktiga relationer. Den pekar också på att en samverkan gynnas när museets erbjudanden och resurser är kända och förankrade hos olika beslutsfattare, som skolans huvudmän och rektorer.

-
- Skolan och museerna är överens om att en samverkan är givande för båda parter.
 - Skapande Skola har bidragit till många positiva effekter. Ett utvecklingsområde är dock att möjliggöra ett större samspel mellan elever, skolans professionella och kulturaktörer och att anlägga ett bottom up-perspektiv.
 - En tydlig koppling mellan museernas insatser och skolans läroplan och lärandemål är viktig.
 - För att på ett mer generellt plan uppnå utvecklingspotentialen mellan skola och museer krävs det både långsiktiga relationer och kontinuerlig utveckling. Förutsättningen för detta är troligen ett mer övergripande och strategiskt utvecklingsarbete på både lokal, regional och nationell nivå.

REFLEKTION OCH FRAMÅTBlick

Skola och kulturarvsinstitutioner är överens om att en samverkan är positiv för båda parter, men intresset för samverkan tycks vara större inom kulturarvssektorn än inom skolan. Förhållandet kan delvis förklaras utifrån olika målbilder och behov. Skolan är exempelvis bunden till läroplan, specifika måluppfyllelser och validering av elevers kunskaper, medan kulturarvsinstitutionerna i dessa avseenden är fria. De är av tradition fokuserade på sakkunskap, samlingar och arkiv – vilket också tillhör kulturarvsinstitutionernas kärnverksamhet, vid sidan av förmedling och lärande. Det lärande kulturarvsinstitutionerna ägnar sig åt i skolprogrammen är i första hand ett icke formellt, eller informellt, lärande med utgångspunkt i källmaterialen och de berättelser dessa för med sig. Inom kulturarvsinstitutioner har möjligheterna att bidra till lärande under lång tid betraktas som närmast oändliga, men på senare tid har de faktiska möjligheterna studerats närmare, och då med hänsyn till de begränsningar som faktiskt finns. I dag uppvisar kulturarvsinstitutionerna ett stort intresse för skolans förutsättningar och behov, inte minst eftersom skolan utpekas som deras främsta målgrupp, och därmed även främsta kund. Det är av den anledningen möjligt att intresset för det formella lärandet kommer att öka vid kulturarvsinstitutionerna.

I den här rapporten påtalas skillnader i styrdokument och villkorade ekonomiska medel för skola respektive kulturarvsinstitutioner. Kulturarvsinstitutionerna uppmanas politiska uttalanden, styrdokument och genom stimulerande utvecklingsmedel att vara en resurs för skolan. Motsvarande politiska styrning av skolan, avseende dess bruk av kulturarvsinstitutioner, saknas i princip helt. Ett närmare samarbete mellan skolan och kulturarvsinstitutionerna förutsätter emellertid att skolväsendet stimuleras till samarbete med kulturarvsinstitutionerna, i lika hög grad som kulturarvsinstitutionerna stimulerats att gå skolan till mötes. Personal inom de båda sektorerna behöver öka sina kompetenser om varandras målbilder, metoder och förutsättningar.

Vidare forskning kan med fördel riktas in på frågor om hur fruktbar samverkan mellan skola och kulturarvsinstitutioner kan stimuleras, och då inte minst med fokus på hur just skolan kan stimuleras till ökad samverkan vid framtagande av skolprogram, lärarhandledningar, utställningar och digitala produkter. Det finns nordiska och europeiska metoder, modeller och policys som man med fördel kan hämta inspiration ifrån. Samtidigt behövs insatser som för personalgrupperna inom skolväsendet respektive kulturarvsinstitutionerna närmare varandra genom kunskapsutveckling om varandra.

Även om skolan inte är direkt politiskt styrd att bruka kulturarvsinstitutionerna, tar den redan idag aktiv del av kulturarvsinstitutionernas pedagogiska utbud. Det sker främst inom historieämnet samt inom de samhällsorienterande ämnena, men även inom en del andra ämnen. Besöken är ofta kopplade till undervisningen, men det tycks krävas ett stort för- och efterarbete från lärarnas sida för att knyta samman museibesöket med skolans övriga verksamhet och måluppfyllelse. De främsta anledningarna till varför lärarna väljer bort kulturarvsinstitutionernas erbjudanden är enligt intervjuer och enkätundersökningar framförallt tidsbrist. Utöver tidsbrist nämns även ekonomiska svårigheter, samt att kultur är nedprioriterat inom skolan. Ytterligare en anledning kan vara att skolan i viss utsträckning saknar kunskap om vad kulturarvsinstitutionerna kan göra för dem, och hur en samverkan skulle kunna se ut.

För att bättre kunna gå skolans behov till mötes, och för att stärka samverkan mellan skola och kulturarvsinstitutioner, är flera utvecklingsåtgärder att rekommendera. En första åtgärd bör vara att tillsätta arbetsgrupper, bestående av relevant personal från kulturarvsinstitutionerna respektive skolan. Arbetsgruppernas mål bör vara att arbeta fram förslag på samverkan som leder till mätbar måluppfyllelse inom skolan brett. Det gäller fler ämnen än historia och övriga samhällsorienterande ämnen, t.ex. svenska, estetiska ämnen och matematik. Därutöver gäller det arbete med elevers värdegrund, yttrandefrihet och demokrati samt behovet att lära dem reflektera självständigt och källkritiskt. I arbetet behöver man också reflektera över att elever har olika behov av olika lärstilar. Vi menar att en fruktbar samverkan mellan skola och kulturarvsinstitutioner bör utgå från de båda aktörernas målbilder, behov och kompetenser. Lärandeverksamheterna vid kulturarvsinstitutionerna behöver närma sig skolans behov utifrån läroplaner, måluppfyllelse och validering, medan skolan behöver få inblick i vad kulturarvsinstitutionerna har potential att erbjuda.

En annan åtgärd är att satsa på utbildning av å ena sidan lärarstudenter och lärare och å andra sidan av pedagoger vid kulturarvsinstitutionerna. Skolans lärare kan med fördel redan under utbildningen vid lärarhögskolan utbildas i hur kulturarvsinstitutionerna kan brukas i undervisning och värdegrundsarbete. Utbildning bör även kunna erbjudas redan utbildade lärare. Här kan man titta på de

system som skolorna erbjuds vid de Science Centers som Skolverket delfinansierar samt den så kallade NTA-verksamheten som erbjuds av vissa kommuner.

Vi har i dag en växande grupp yrkesverksamma musei- och arkivpedagoger. De saknar emellertid formell utbildning till musei- eller arkivpedagoger, eftersom en sådan utbildning inte existerar. Det finns universitetsutbildningar inom museologi, samt enstaka kurser inom det musei- och kulturarvspedagogiska området (bl.a. hos NCK), men det vore önskvärt att ta ett fastare grepp om utbildningarna. I ett sådant sammanhang kan det vara av intresse att utgå från begreppet "kulturarvspedagogik" och att sätta samman en bred utbildning för kulturarvspedagoger. En sådan utbildning bör även inkludera pedagogiskt arbete mot specificerade målgrupper, där skolan är en av de allra mest betydelsefulla.

REFERENSER

**Andersson Bohman, Ann
& Leonardsson,
Anna-Karin**

"Konsten att aktivera det kollektiva minnet – Arkivens potential för att utöva pedagogisk verksamhet", Malmö Högskola, 2009
<https://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/8071/Konstenattaktivera.pdf?sequence=1>

Andersson, Conny

"Konstpedagogiskt projekt konstnär – skola i Varnhem", Stockholms Universitet, 2010
http://www.kulturivast.se/sites/default/files/pilgrimsleden_konstpedagogiskt_projekt.pdf

**Aronsson, Peter &
Gerrevall, Per &
Larsson, Erika**

"Att resa i tiden: mål och medel i mötet mellan museum, skola och elever", Växjö universitet 2000
http://www.aronsson.nl/Aronsson/Artiklar_files/Att%20resa%20i%20tiden.pdf

**Aure, Venke &
Illeris, Helene &
Örtengren, Hans**

"Konsten som läranderesurs: syn på lärande, pedagogiska strategier och social inklusion på nordiska museer", Nordiska Akvarellmuseet - NAM publik nr. 47, 2009

**Back, Jon &
Waern, Annika**

; "Experimental Game Design", artikel i Petri Lankoski & Staffan

Björk (ed.); *"Game research methods"*, Atlanta, Georgia: ETC Press, 2015

**Back, Jon &
Waern Annika**

"Activity as the Ultimate Particular of Interaction Design". I Proceedings of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, New York: Association for Computing Machinery (ACM). 3390-3402, 2017

Bergsland, Annika

"Så mötas de två: skola och museum: en museipedagogisk diskurs", Uppsala universitet, Institutionen för kulturanthropologi och etnologi 2003

Göran Björnberg

"Museerna och Skolan – En analys av möjligheterna för, och potentialen i att utveckla samverkan mellan museisektorn och utbildningsområdet", Rapport från Riksutställningar till regeringen, 2014

Borgström, Britt-Marie

"Tidsresan. Lek och fantasi som pedagogisk metod", Nordiska museets förlag, 2003 - ISBN 91-7108-489-4

**Borvin, Anna &
Mikkelsen, Ebba**

"Skola och Museum Samarbete för att nå historiemedvetande", Malmö högskola 2010
<https://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/11045/Skola%20och%20Museum.pdf?sequence=1>

Frithiof, Elisabeth

"Kultur för alla. Funktionsmöjligheter i det museipedagogiska mötet", Linnéuniversitet, 2013
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:614129/FULLTEXT01.pdf>

Janina Fryckholm

"Rapport om barns delaktighet och inflytande inom ramen för skapande skola-projekt", Järfälla kommun, 2015
http://www.kulturradet.se/Documents/Bidrag/skapande%20skola/Utvardering_delaktighet_2014_15.pdf

**Grut, Sara &
Zipsane, Henrik**

"Rapport om lärande och museer i Sverige 2011", Undersökning genomförd av Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik för Riksförbundet Sveriges Museer, 2011
<http://nckultur.org/wp-content/uploads/2014/12/Rapport-om-larande-och-pedagogik-i-Sverige.pdf>

- Grut, Sara (red.)** *"En omtolkad kultursatsning. Museerna och Skapande Skola"*, Undersökning genomfört av Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik för Statens Kulturråd, 2014 ISBN 978-91-7948-251-0
<http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:748946/FULLTEXT01.pdf>
- Grut, Sara** *"SFI på museum. Rapport över kartläggande enkät"*, NCK – Östersund 2014,
http://www.sfi ochmuseum.se/wp-content/uploads/2016/11/SFI-och-museum_2016.pdf
- Hellström, Hanna** *"Förskolan möter museet: en studie av museum som pedagogisk resurs i förskolan"*. Örebro universitet 2014.
<http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:755427/FULLTEXT01.pdf>
- Insulander, Eva** *"Tinget, rummet, besökaren. Om meningsskapande på museum"*, doktorsavhandling Stockholms Universitet, 2010 - ISBN 978-91-7447-021-5 <http://www.avhandlingar.se/avhandling/f67118d94c/>
- Larsson, Elin & Rosvall, Emma** *"Att närma sig et museum. Ett förberedelsematerial för förskolan"*, Uppsala Universitet 2014
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:773155/FULLTEXT01.pdf>
- Lindström, Kristina & Lindblad, Sanna** *"Pedagogers syn på samarbetet mellan skolan och museet"*, Examensarbete inom lärarutbildningen på Mittuniversitetet, 2012
<http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:529131/FULLTEXT01.pdf>
- Ljung, Berit** *"Museipedagogik och erfarande"*, doktorsavhandling Stockholms Universitet, 2009 - ISBN 978-91-7155-911-1 <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:225464/FULLTEXT01.pdf>
- Lund, Anna & Krantz, Joakim &**

- Gustafsson, Birgitta E.** *"Skapande skola. En kalejdoskopisk reform och dess praktik"*, Undersökning av Linnéuniversitetet för Myndigheten för kulturanalys, 2014
<http://kulturanalys.se/wp-content/uploads/2014/06/Skapande-skola-en-kalejdoskopisk-reform-och-dess-praktik.pdf>
- McWilliams, Ann** *"Museers potential för undervisning i Svenska för Invandrare. En studie av utbildares önskemål och erfarenheter"*, NCK – Östersund 2016,
<http://www.sfiocbmuseum.se/wp-content/uploads/2016/07/Museers-potential-för-undervisning-i-SFI-slutgiltig-version.pdf>
- Myndigheten för Kulturanalys** *"Skapande skola. En första utvärdering"*, Myndigheten för kulturanalys, 2013
<http://kulturanalys.se/wp-content/uploads/2017/03/Skapande-skola-En-första-utvärdering.pdf>
- Myndigheten för Kulturanalys** *"Skapande skola. Mer kultur till skoleleverna och mer jobb till konstnärerna?"*, Myndigheten för kulturanalys, 2016
<http://kulturanalys.se/wp-content/uploads/2016/05/Skapande-skola-PM-2016-05-17.pdf>
- Riksarkivet** *"Arkiv är till för alla. Strategi för Riksarkivets barn- och ungdomsverksamhet 2012-2014"*, Riksarkivet , 2011
https://riksarkivet.se/Media/pdf-filer/BUS_2.pdf
- Sjöberg, Karin** *"Satisfaction. Ett pedagogiskt utvecklingsprojekt. Samarbete mellan Skånes Arkivförbund och Månteatern 2010"*, Skånes Arkivförbund, 2011
http://www.skanearkiv.se/Portals/15/docs/Skolservice/Satisfaction_rapport2_2011.pdf
- Sjögren, Eva** *"Arkiv för alla eller arkivet som historisk mötesplats"*, paper till Nordisk Arkivkonferens 20-23 september 2001 i Uppsala.
- Sjögren, Eva & Lundström, Catarina** *"Historia på riktigt! – arkivpedagogik i praktiken"*. Skånes Arkivförbund, 2001 - ISBN 978-91-9724-437-4
- Sjögren, Eva & Zipsane, Henrik** *"Kulturarvspedagogiken og behovet for udvikling"*,

Nordisk Arkivnyt – årg. 2006 – nr. 1, Statens Arkiver – København 2006.

- Skånes Arkivförbund** "Slutrapport: Nationellt uppdrag inom arkivpedagogik 2006-2008", Skånes Arkivförbund, 2009
http://www.skanearkiv.se/Portals/15/docs/Skolservice/nationellt_uppdrag_arkivpedagogik_2009.pdf
- Statens kulturråd** "Kulturliv och skola: hinder och framgångsfaktorer för samverkan" Kulturrådets skriftserie 2007
http://www.kulturradet.se/upload/kr/publikationer/2007/kulturliv_skola.pdf
- Statens Kulturråd** "Skapande Skola. En första uppföljning", 2009
- Statens Kulturråd** "Skapande skola – en nulägesanalys", Kulturrådets skriftserie 2012:2.
http://www.kulturradet.se/Documents/publikationer/2012/skapan_de_skola_web.pdf
- Zipsane, Henrik** "Lifelong learning through heritage and art", pp. 173-182 in Peter Jarvis (ed.) "The Routledge International Handbook of Lifelong Learning", Routledge - London & New York 2008 – ISBN 978-0-415-41904-8
- Westergren, Ebbe (red.)** "Jag trodde det skulle bli tråkigt, men.... Kulturmiljöpedagogik och historiska tidsresor under 20 år". Årsbok för Kalmar läns museum 2004 - ISSN 0451-2715
- Westergren, Ebbe** "Use the Past – Create the Future", i Bodil Pettersson & Cornelius Holtorf (ed.) "The Archaeology of Time Travel. Experiencing the Past in the 21st Century", Archaeopress Archaeology, Oxford 2017 - ISBN 978 1 78491 500 1 & ISBN 978 1 78491 501 8 (e-Pdf)
- Övling, Johanna & Hansen, Anna** "Möten med möjligheter. En rapport om lärares och museers perspektiv på samverkan", Undersökning av Riksställningar och Nordiskt centrum för kulturarvpedagogik, 2017
<http://nckultur.org/wp-content/uploads/2017/05/M%C3%B6ten-med-m%C3%B6jligheter-slutversion.pdf>
